

UYGULAMALI HALK BİLİMİ BAĞLAMINDA BİR İHTİSASLAŞMA VE KÜLTÜREL MİRAS ALANI OLARAK HACI BEKTAŞ VELİ VE SÖZ HAZİNESİ

HACI BEKTAS VELİ AND WORD TREASURE AS A SPECIALIZATION AND CULTURAL HERITAGE IN THE CONTEXT OF APPLIED FOLKLORE

Erdem AKIN

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Enstitüsü
Alevi Bektaşî Kültürü Anabilim Dalı
erdemakin19@gmail.com
ORCID: 0000-0002-8833-3410

ÖZ

Geliş Tarihi:
12.06.2023

Kabul Tarihi:
26.07.2023

Yayın Tarihi:
06.10.2023

Anahtar Kelimeler

Uygulamalı Halk Bilimi
Kültürel Miras
Hacı Bektaş Veli
Söz Hazinesi
İhtisaslaşma

Keywords

Applied Folklore
Cultural Heritage
Hacı Bektaş Veli
Word Treasure
Specialization

Hacı Bektaş Veli, Alevi Bektaşî inanç dairesinde ve genel olarak Anadolu, Balkanlar yakın ve uzak coğrafyalar için önemli bir mutasavvıf olması sebebiyle dergâhı, her yıl yoğun ziyaretler almaktadır. Tarihsel süreçte, bu yoğun ziyaretlerin göstergesi olan dergâh ziyaretçi defteri, ziyaretçilerin duygu ve düşüncelerinin yanı sıra Hacı Bektaş Veli'ye dair algılarını da göstermektedir. Çalışmada söz konusu ziyaretçi defterinin dokümantasyon analizi yöntemiyle incelenmesi yapılarak uygulamalı halk bilimi alanından hareketle kültürel miras alanındaki kullanımlarının ortaya konulması amaçlanmıştır. Hacı Bektaş Veli'nin karizmatik şahsiyeti, anlatıları ve dergâh çevresindeki ritüellerle önemli bir ihtisas alanı olması, bu alanın söz varlığı kullanılarak uygulamalarla geliştirilebileceği düşüncesi çalışmanın özgün yönünü oluşturmaktadır. Uygulamalar çerçevesinde söz varlığının başta tanıtım faaliyetleri olmak üzere sürdürülebilirlik, geliştirme ve sorunların çözümünde kullanımına odaklanılmıştır.

Bu çalışmada, Hacı Bektaş Veli Dergahı'nı ziyaret ederek ziyaretçi defterine duygularını aktiren ziyaretçilerin kullandıkları formel ifadelerden, nitelendirmelerden ve sıfat kalıplarından hareketle uygulamalı halk biliminin imkanları dahilinde ihtisaslaşma alanının birincil görevlerinden olan tanıtma, uygulama vb. faaliyetlere katkı sunulması amaçlanmıştır. Hacı Bektaş Veli'yi, dergâhı ve gerçekleştirilen ziyareti nitelendirmede kullanılan formel ifadelerin zenginliği ve çeşitliliği göz önüne alındığında ziyaretçi defterinin önemli bir kaynak olduğu tespit edilmiştir.

ABSTRACT

Since Hacı Bektash Veli is an influential mystic in the Alevi Bektashi faith circle and in general for Anatolia, the Balkans, and near and far geographies, his dervish lodge receives intense visits every yearly visit. The guest book of the dervish lodge, which is the indicator of these low visits in the historical process, shows the perceptions of the visitors about Hacı Bektash Veli as well as their feelings and thoughts. In the study, it is aimed to reveal the use of the guest book in the field of cultural heritage, starting from the field of applied folklore, by examining the guest book in question with the method of documentation analysis. The fact that Hacı Bektash Veli is an important area of specialization with his charismatic personality, narratives, and rituals around the dervish lodge, and the idea that this area can be developed with practices using vocabulary constitutes the original aspect of the study. Within the framework of the applications, the focus is on sustainability, development, and its use in solving problems, especially promotional activities.

This study, it is aimed to contribute to activities such as promotion and practice, which are among the primary tasks of the field of specialization, within the possibilities of applied folklore, based on the formal expressions, characterizations, and adjective patterns used by those who visit the Hacı Bektash Veli Lodge. Considering the richness and diversity of formal expressions used to describe Hacı Bektaş Veli, his lodge, and the visit, it has been determined that the visitor book is an important resource.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1313404>

Atıf/Cite as: Akın, E. (2023). Uygulamalı halk bilimi bağlamında bir ihtisaslaşma ve kültürel miras alanı olarak Hacı Bektaş Veli ve söz hazinesi. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, İhtisaslaşma Özel Sayısı*, 213-231.

Giriş

Tarihî Horasan sınırları içerisinde doğan ve Anadolu'ya yerleşen “Horasan Erenleri”nden biri olarak kabul edilen Türk-İslam mutasavvıfı Hacı Bektaş Veli, günümüzde Nevşehir sınırları içerisinde bulunan o dönemki adıyla Sulucakarahöyük'e (Hacıbektaş) yerleşmiş, kurmuş olduğu tekke yüzyıllar boyunca Bektaşiliğin merkezi olarak inanç sistemi içerisinde merkez olma özelliğini sürdürmüştür. 13. yüzyılda Anadolu'nun İslamlaşmasında etkili olan kült oluşturmuş şahsiyetine bağlı olarak adil, doğru, hakkaniyetli vb. her türlü evrensel değeri şahsında barındıran hoşgörüyü ve çoğulculuğa dayanan öğretisi ile Anadolu coğrafyasında birleştirici etkiye sahip bir kişiliktir. Hacı Bektaş Veli'nin kutlu şahsiyetinin tezahürü olan dergâhı ise merkezî konumu sebebiyle Balkanlardan ve Anadolu'nun çeşitli yerlerinden yoğun ziyaretler alan önemli bir inanç merkezidir.

Hacı Bektaş Veli'ye bağlılığını ifade etmek amacıyla kullanılan çok çeşitli nitelendirmelerden kutluluğu, yüceliği ifade edenlerin yoğun olarak tercih edilmesi, esasında dini karizmatik şahsiyetlerin ve kült oluşturabilmiş velilerin yapısal dayanağıdır. Dolayısıyla Hacı Bektaş Veli'nin şahsiyetini nitelendiren bu sıfat ve formel ifadeler, bir kutsiyetin neticesidir. Bu kutsiyetin bir yansıması olan nitelendirmeler analiz edildiğinde kutsalla bütünleşmeye karşılık gelen sembolik yapılanmalar olduğu görülür. Kullanılan nitelendirmelerde Hacı Bektaş Veli'nin ulu şahsiyetinin çeşitli yönleri vurgulanarak yüceliği ve temsilcisi olduğu değerlere dikkat çekilir. Bu perspektiften yola çıkarak çalışmada “kut”la iletişimi ve etkileşim örüntülerini ifade eden nitelendirmelerin etkileşimin önemli alanları, mitik bir ortaklığın ifadesi ve kullanıcılar açısından kimlik unsurları olduğu görülür.

Söz konusu nitelendirmelerin görülebileceği kaynaklardan birisi de inanç merkezlerinde tutulan ziyaretçilerin duygu ve düşüncelerini yansıtırken söz konusu merkezin ve inanç önderinin inanç sistemi içerisindeki önemini aktaran ziyaretçi defterleridir.¹ Bu doğrultuda Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nın zikredilen önemine binaen aldığı yoğun ziyaretleri gösteren ziyaretçi defteri, Hacı Bektaş Veli, dergâh ve ziyaretler hakkında nitelendirmeleri içeren ve söz varlığını aktaran önemli bir kaynaktır. Çalışmada Hacı Bektaş Veli'yi nitelendirmek amacıyla çevresinde gelişen söz varlığına odaklanılırken uygulamalı halk biliminin kuramsal bakış açısı ile Hacı Bektaş Veli'ye yönelik somut ve somut olmayan kültürel miras kapsamında gerçekleştirecek faaliyetlerde söz konusu söz varlığından yararlanılabileceğine ve halk arasındaki yaygınlığına dikkat çekilmiştir. Hacı Bektaş Veli'nin bir kültürel miras ve ihtisaslaşma alanı olarak somut ve somut olmayan kültürel miras kapsamındaki değeri ortaya konulduktan sonra söz hazinesi çevresinde bir inceleme gerçekleştirilmiştir. Bir sorunun çözümüne yönelik halkbilimsel yaklaşımı ifade eden uygulamalı halk biliminin alanda yaygınlık kazanımı, bu perspektiften Hacı Bektaş Veli ve Dergâhı'na yönelik bir incelemeyi gerekli kılmaktadır.

Zikredilen öneme binaen çalışmanın özgünlüğünü ise literatürde gelişim odaklı bir yaklaşımın olmayışı ve başta inanç turizmi kapsamındaki tanıtım faaliyetleri olmak üzere Hacı Bektaş Veli kültünün deneyim itibarıyla geliştirilmesi oluşturmaktadır. Bu konu ise ayrı başlık altında ele alınıp detaylandırılarak değerlendirilmiştir. Çalışmada ziyaretçi defteri temelinde esas alınan formel biçimindeki nitelendirmeler, kut ile etkileşimi nispeten daha kolay bir hale getiren araçlar olarak işlevsel unsurlardır. Kullanılan her bir lakap, sıfat, nitelendirme kültü ve “kut”u şekillendiren düşünce yapılarının bir yansıması ve aynı zamanda bir kodlamadır.

Hacı Bektaş Veli kültüne yönelik nitelendirmeler incelemeye tabi tutularak bu nitelendirmeler arasındaki farklar ve benzerlikler aktarılmış, Hacı Bektaş Veli, dergâh ve yapılan ziyaretler, defter kayıtlarında kullanılan nitelendirmeler üzerinden detaylandırılmıştır. Hacı Bektaş Veli'nin dini karizmatik şahsiyetine bağlı olarak adil, doğru, hakkaniyetli vb. evrensel değerlerin ortaya sürüldüğü nitelendirmeler, gerçekleştirilen etkileşimler sonucunda Hacı Bektaş Veli'nin ulu şahsiyetiyle benzeşim kurularak öne çıkan değerlerdir. Yine incelemelerde görüldüğü üzere bazı ziyaretçi kayıtlarında lakapların kullanımı oldukça yoğunken bazılarında sınırlıdır. Fakat hemen hemen her ziyaretçi kaydında lakap kullanımı esastır. Lakapların kullanımı, ziyaretçilerin arasında bu tarz kullanımların yaygınlaşması, Hacı Bektaş Veli'nin kutlu şahsiyetinin sürekliliğinin sağlanmasında önemlidir. Netice itibarıyla kayıtlarda duygu ve düşüncelerin aktarımı amacıyla formel niteliğindeki sıfat kalıplarına, epitetlere, kalıp ifadelerle sık sık başvurulduğu görülür.

¹ Hacı Bektaş Veli'ye yönelik formellerin gülbanklardan hareketle ele alındığı çalışmada, aktarılan nitelendirmelerin çeşitliliği dikkat çekicidir (Yazıcı, 2011: 381). Alevi-Bektaşî inanç sistemi içerisinde nitelendirmelerin çeşitliliğini gözler önüne seren gülbanklarla ilgili daha detaylı bilgi için bk. Erdem Kük, 2023. Ayrıca sanal ortamda Hacı Bektaş Veli kültünün yeniden inşa sürecinde platform kullanıcıları tarafından kullanılan nitelendirmelerdeki zenginliğin Hünkâr'ın kutlu şahsiyetini ve inanç topluluklarında bıraktığı derin izleri göstermesi hakkında bk. Akin, 2021.

Çalışmanın temel kaynağı ve veri toplama alanını oluşturan ziyaretçi defteri, dokümantasyon analizi ile incelenmiş elde edilen veriler, uygulamalı halk bilimi kapsamında değerlendirilmiştir. Makalede; Demirtaş'ın 2020 yılında hazırladığı 1921-1925 yılları arasını kapsayan Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yayınlanan ziyaretçi defteri esas alınmıştır. Ziyaretçi defterlerinin genel mantığına uygun şekilde defter, ziyaretçilerin dergahla ilgili görüş, düşünce ve duygularını aktaran kayıtları içermektedir. Kurt da hazırlamış olduğu kitap kritiğinde (2020) çalışmanın bu yönünü vurgulamıştır. Söz konusu çalışma, şahıs adları, yer adları, kalıp ifadeler, formeller barındırması açısından halk bilimi çalışmaları açısından da önemli bir kaynak niteliğindedir. Dört yüz elliye yakın ziyaretçi kaydı ve yedi yüze yakın ziyaretçinin isim, unvan ve şöhretleri, nereden geldikleri ve nereli oldukları çalışmada tablo halinde sunulmuştur. Bu makalede ise söz konusu ziyaretçi defterindeki kayıtlardan hareketle Hacı Bektaş Veli ve dergâhına yönelik nitelendirmeler, kalıp ifadeler, formeller çerçevesinde değerlendirmeler yapılarak zikredilen söz hazinesinin uygulamalı folklor çerçevesinde Hacı Bektaş Veli'nin somut ve somut olmayan kültürel mirasının daha geniş kitlelere tanıtımı, bir ihtisas alanı olarak halk arasında işlevlendirilmesine odaklanılmıştır. Kayıtlarda yer alan nitelendirmelerin sıklığını vurgulamak adına beş farklı sayfadaki yeri verilmiş, çalışmanın hacmi dikkate alınarak sınırlandırmaya gidilmiştir.

Dergâhın son postnişini olan Salih Niyazi Dedebaba'nın görev yaptığı 1914-1925 yılları içerisinde tutulan defterde oldukça çeşitli ziyaretçilerin olduğu görülür. Defterin kapağında ziyaret defterinin ““Hacı Bektaş Velî Hazretlerinin türbesine aid olduğu” açıkça yazmaktadır. Dolayısıyla defterde bizzat türbe ziyaretçilerinin ya da dergâhta konaklayanların kayıtları vardır (Demirtaş, 2020: 32). Demirtaş (2020), ziyaretçilerin yıllara göre dağılımında 1922 yılının ön plana çıktığını bu durumda Milli Mücadele yıllarında Hacı Bektaş Velî Dergâhı'nın konumu itibarıyla önemli bir fonksiyon icra ettiğini aktarır (2020: 32). Ziyaretçilerin geldikleri yerler dikkate alındığında Nevşehir, Kırşehir, Aksaray, Niğde gibi yakın yerleşim yerlerinin yoğunluğu dikkat çekerken Arnavutluk gibi yurtdışından ve uzak sayılabilecek yerlerden de ziyaretçiler söz konusudur (Demirtaş, 2020: 32). Ayrıca dergâhın kuruluşundan bu yana ihtiyaç sahiplerinin beslenme barınma gibi ihtiyaçlarını karşılayan yolcuların sık sık uğradığı bir mekân olduğu da düşünüldüğünde ziyaretçilerin kullandıkları söz varlığını çeşitliliğini yansıtan ziyaretçi defterinin, kültürel alanlarda ortaya çıkabilecek muhtemel sorunları aza indirebilmek amacıyla çalışmaların gerçekleştirildiği uygulamalı halk bilimi çerçevesinde değerlendirilmesi önem arz etmektedir.

1. Uygulama Doğrultusunda Çalışmak: Uygulamalı Halk Bilimi

Halk bilimi disiplini içerisinde teorik bilgilerin uygulama alanı olan uygulamalı halk bilimi, pratiğe dönük bir yaklaşımı esas alarak halk arasındaki çeşitli problemlerin çözümüne yönelik bir çerçevede şekillenir. Bu kapsamdaki uygulamalarda, halk bilimi yaklaşımı çerçevesinde kültürün imkanlarından yararlanılır. Halk bilimi uygulamalarında geleneksel unsurları daha etkili kılmaya yönelik kültürel değerlendirmeler söz konusudur. Halk bilimi kapsamında bazı uygulamaların sınırlı kaldığı görüldüğünden uygulamalı araştırmaların öneminin artmasıyla halk biliminin teorik yaklaşımlarından istifade ederek çeşitli sorunların çözümü ve etkin bir tanıtım faaliyetleri yürütülmesinin yolu açılmıştır. Dolayısıyla uygulamalı halk bilimi, teorik yaklaşımların basit düşünce kalıplarının ötesine, uygulama düzlemine taşınmasıdır (Oğuz, 2002: 52). Uygulama yeterliği ise uygulamadan beklenenler ve kuramsal yaklaşıma hakimiyete bağlıdır. Bu noktada iyi uygulamayı başarmak, sistematik bir şekilde sorunun çözümüne bağlıdır. Bu kapsamda kaynakların edimi, uygulamalar için ihtiyaç duyulan derinlikli bilginin edimini ifade eder. Dolayısıyla kaynaklara hâkim olmak, uygulamalı halk biliminde önemli bir donanım olarak dikkat çeker.

Bütüncül olarak bakıldığında halk biliminde teorik birçok çalışma olmasına karşın uygulamalı çalışmaların sınırlılığı araştırmacıları teorik bilgi ile uygulamaları buluşturmaya yöneltmiştir. Uygulamalı halk bilimi çalışmaları nedensel sorunlara yanıt olması sebebiyle önerilen uygulamalardan hareketle politika geliştirildiğinde işlevsel olmaktadır. Halk bilimciler ya da diğer bir ifadeyle uygulamalı halk bilimi özelinde “uygulamacılar”, sorunların çözümü ve geliştirmeler çerçevesinde çıkarım yapma ihtiyacı duyarlar. Çalışılan saha malzemelerine ve kuramsal yaklaşımlara hâkim olmak uygulamacılara çok büyük bir kolaylık sağlar. İşlevsel yaklaşım ise halk bilimi incelemelerinde özellikle uygulamalı folklor açısından yoğun olarak kullanılır. Diğer bir ifadeyle kültürel unsurların ihtiyaçları karşılama niteliği ve niceliği literatürde pek çok konuda kendine uygulama alanı bulmuştur. Yapılan uygulama sonucunda bir işlevsellik aranarak sorunun ortadan kaldırılması ya da bir uygulamanın daha da geliştirilmiş olması beklenir.

Uygulamalı halk biliminde araştırılan olaylar, çözüm odaklı uygulamaları içerir (Çobanoğlu, 2021: 396). Dolayısıyla sorunların çözümünde ve uygulamaların geliştirilmesinde yöntemsel bir çıkış noktası oluşturan uygulamalı halk bilimi, uygulamacıların ortaya koydukları çalışmalar sonucu etkinlik ve yaygınlık kazanan bir yaklaşımdır. Bu itibarla teorik bilgiler “uygulama” bağlamında geçerliliğini sürdürür. Bir başka deyişle bilginin halk yaşamındaki işlevselliği, uygulamaların getirdiği çözümler ve gelişmelerle belirlenir. Uygulama için verilerin elde edilmesi ise bu çalışmanın da kapsamını oluşturan yazılı kaynaklar veya halk bilimi disiplini içerisinde yaygın olduğu üzere sözlü kaynaklardır. Dolayısıyla halk bilimi kadrolarının kapsam genişliği dikkate alındığında farklı ilişkilerin kurulması elzem gözükmektedir. Söz varlığı ile inanç sistemi, söz konusu ilişkilerin bir yönünü oluşturmaktadır.

Çözüm odaklı yaklaşımlar gerçekleştirmek olan uygulamalı halk biliminde amaç, öz bir biçimde kaynak bilgisine dayalı etkin uygulamalar geliştirmektir. Çeşitli sosyal ve kültürel sorunlara yönelik tespit, değerlendirme, müdahale, yapılması gerekenler, ihtiyaçların karşılanması, sorunların çözülmesi, gerekli düzenlemelerin yapılması amaçlanır. Tespit aşamasında mevcut durumu açığa kavuşturmak söz konusudur. Daha sonrasında, atılacak adımlar belirlenerek araştırma kurgusu gerçekleştirilir. Toplumsal sorunlar çerçevesinde araştırma sorusu, uygulamanın odağını oluşturur. Mevcut olan sorunları çözülmesi, gelişime dönük hizmetlerin sağlanması hedeflenerek bu yolla, halk yaşamına katkı sağlamak, toplumsal ilişkileri güçlendirmek amaçlanır. Bu çalışmada uygulamanın oturtulduğu çerçeve ise uygulamalı halk biliminin odağının kült şahsiyetlerinin tanıtımında şahsiyetin kişiliği, anlatıları vb. bütün unsurlarıyla potansiyelinin kullanılmasıdır. İhtisaslaşmaya olan ilişkiyi ise çeşitli kültürel alanlarda gerçekleştirilen uygulamalarda üzerine çalışma yapılan kültürel alanın yeterince tanınması gerekliliği oluşturur. Bu çerçevede uygulamaların daha etkin yürütülmesi Hacı Bektaş Veli çerçevesinde çalışmaların bir ihtisas alanı olarak kabul edilerek insan kaynağının bu yönde yetiştirilmesi önerilmektedir. Böylece uygulamadaki politika ve programların etkisinin artırılması sağlanarak yerleşiklik ve yaygınlık açısından daha uygun sonuçlar elde edilebilir.

Halk bilimi disiplininin kuramsal bakış açısı, kuram ile uygulama arasındaki ilişkinin ortaya konularak Hacı Bektaş Veli'nin kültürel mirasına uygulanması bu ihtisas alanının nasıl anlaşılacağına ilişkindir. Ziyaretçiler nezdinde kullanılan ifadeler, kurulan bağın nasıl bir uygulama zemini bulduğunu yansıtır. Ziyaretçilerin kullandıkları yaygın formeller, tanıtım faaliyetlerinin nasıl yapılması gerektiğine dair önemli formülasyonları içerir. Çalışmanın temel odağını oluşturan ve uygulamaya temel olan ifadeler ise Hacı Bektaş Veli'nin temsilcisi olduğu değerler, onun kutlu rehberliği ve inanç içerisinde onunla mücessem hale gelmiş ilkeler çerçevesinde şekillenmiştir. Dolayısıyla bu uygulamanın öznesi, Alevi-Bektaşî inanç sistemi içerisinde kült konumundaki Hacı Bektaş Veli'dir.

Uygulamaya yönelik hazırlanan bu çalışma, Hacı Bektaş Veli'ye yönelik nitelendirme amaçlı kullanımların çeşitliliğini vurgulayarak bu ifadelerin tanıtım, eğitim, sosyal ve kültürel politikalar vb. her türlü alanda kullanımını ortaya koymaktadır. Nitelendirmeleri belirlemeye yönelik bir inceleme sonucunda tanıtım faaliyetleri gibi çeşitli alanlarda bu ifadeler çerçevesinde uygulamaların yapılabileceği vurgulanmaktadır. Dergâha yönelik politika uygulamalarında uygulamalı halk bilimi kapsamındaki çalışmalardan yararlanmak önemli sonuçlara ulaşılmasını sağlayabilir. Genç kuşaklara bu söz dağarcığının aktarımı, sinema, müzik, görsel tasarımlarda söz konusu kalıp ifadelerin kullanılmasının uygulamalı örneklerini oluşturur. Uygulamalı halk biliminde ele alınan konular, sadece teorik kuramlarla sınırlı kalmayarak her soruna ilişkin çözümleri ve geliştirmeleri içerir. Kuram ve (ötesinde) uygulamada Hacı Bektaş Veli'nin kutlu şahsiyetinin anlamlandırılması söz konusu formellerin niteliğinin ve niceliğinin çözümlenmesi ile mümkündür. Hacı Bektaş Veli ve dergâhı da uygulama alanlarından birisi kabul edilerek ziyaretçilerin nitelendirmelerinin ele alınarak sürekliliğin sağlanması, uygulamalı halk biliminin özünü yansıtan bir yaklaşımdır.

Uygulamalı kültür bilimi, “geleneğin” ve “geleneğin uygulanışı”ndan doğar (Çobanoğlu, 2011). Bu çerçevede geleneğin uygulanma nosyonu Hacı Bektaş Veli'nin şahsiyetinin formeller, kalıplar, lakaplar çerçevesinde çözümlenmesidir. Hacı Bektaş Veli ve dergâhına yönelik uygulamalı halk bilimi çalışmalarında, uygulamanın merkezinde Hacı Bektaş Veli kültü ve bu kültün algılanış biçimini yansıtan söz varlığı, söylemler, tutum ve eylemler yer alır. Geleneksel bilgi olarak kuşaktan kuşağa aktarılan bilgi yapısı, yapılacak uygulamanın önemli bir yönünü oluşturur ve uygulamaya nasıl aktarılacağına ilişkin temel bilgileri içerir. Kaynağın niceliği ve niteliği, uygulamaya dönüştürülmesinde önemli olan bir başka değişkendir. Bu sebeple uygulamalı halk biliminin işlevsel bağlamla ne kadar yakından ilişkili olduğu görülür. Aynı perspektifte, uygulamalı halk bilimi gündelik hayatın

akışına ve halk yaşamına duyarlı, tepkisel olmalıdır ve politika yapıcılara, sivil toplum örgütlerine yönelik veriler içermelidir.

2. Bir İhtisaslaşma ve Kültürel Miras Alanı Olarak Hacı Bektaş Veli ve “Kutlu” Dergâhı

Tarih boyunca uygarlıkların beşiği olarak adlandırılan Anadolu, birçok kültüre ve inanca ev sahipliği yapmış Anadolu'ya Türk göçlerinin hız kazanmasıyla bu bölge Türkleşmeye-İslamlaşmaya başlamıştır. 13. yüzyıl Anadolu'sunda yaşamış, Anadolu'nun Türkleşmesinde ve İslamlaşmasında etkili öncülerden, Türkmen dervişlerinden² olan Hacı Bektaş Veli, mutasavvıf ve İslam filozofu yönleriyle ön plana çıkan kült şahsiyeti, felsefesi ve öğretisi, dergâhın tarihi nitelikleri, dergâh çevresinde gelişen ritüeller ve aktarılagelen inanç anlatılarından dolayı somut ve somut olmayan nitelikleriyle kültürel mirasın önemli bir alanıdır. Felsefesini oluşturan insanların birbirleriyle ve evrenle barış içinde yaşamaları gerektiği vurgusu ile halk katında muteber bir yerde konumlanan Türk tasavvufunun önemli şahsiyetlerinden Hacı Bektaş Veli, Pir-i Türkistan Ahmet Yesevi'nin kültür ocağında yetişerek “hak yolu”nu Anadolu ve Balkanlar'a taşımıştır. Türk tasavvuf geleneğinin önemli şahsiyetlerinden biri olan ve Kapadokya kültür mirasının en dikkate değer öğelerinden Hacı Bektaş Veli'nin mirasının temelinde, sevgi esaslı bir tasavvuf anlayışı, barış, hoşgörü, adalet ve eşitlik gibi değerlerin insanların birbirleriyle, doğayla ve evrenle barış içinde yaşamaları gerektiğine dayanan felsefesi ve öğretileri günümüzde de hâlâ etkisini sürdürmekte dolayısıyla kültürel mirası sadece Anadolu'da değil, aynı zamanda dünya genelinde de canlılığını korumakta ve saygınlığı günümüzde de varlığını sürdürmektedir.

Anadolu'da önemli bir rol model ve karizmatik bir inanç önderi olan Hacı Bektaş Veli, bir İslam filozofu olmasının yanı sıra aynı zamanda hem bir mutasavvıf hem bir âlim, döneminin ve mirası ile günümüzün önemli bir düşünürüdür. Ayrıca Bektaşî tarikatının kuruculuğuna ilham olması ve “Serçeşme” olarak kabul edilmesiyle onun öğretilerini benimseyen Alevi-Bektaşî gruplar günümüzde de güçlü bir itikatla O'na bağlılıklarını sürdürmekte ve sıklıkla dergâhı ziyaret etmektedirler. Bu bağlamda somut olmayan miras açısından bölgedeki manevi iklimi ve inanç kültürüyle somut miras bağlamında bugün müze olan dergâhıyla zengin bir ihtisas alanıdır. Hacı Bektaş Veli'nin yaşamı boyunca kullandığı ve öğütler verdiği dergâh, onun vefatının ardından bir kült merkezi hâline gelmiştir. İnanç dairesi içerisindeki kimselerin ziyaretler gerçekleştirdiği çekim gücünü koruyan bir inanç mekânı olarak Hacı Bektaş Veli'nin kutlu dergâhı; çilehane, Dedebağ, Hırka Dağı gibi Alevi-Bektaşî inancı için kutsal olan mekânlar Türkiye'nin en önemli kültür miras alanları olarak kabul edilmektedir. Nevşehir ve Kapadokya'nın hem kültürel hem de inançsal değerini oluşturan dergâh, tarihsel süreçte olduğu gibi Türkiye'nin farklı bölgelerinin yanı sıra yakın ve uzak coğrafyalardan, dünyanın birçok farklı ülkesinden gelen ziyaretçileri kendine çekmektedir.

Kültürel miras unsurları, bireylerin kültürel kalıtımın bir parçası olarak kuşaktan kuşağa aktarılan sürekli yeniden yaratılan kimlik ve süreklilik duygusu veren kültürel çeşitliliğin bir ifadesi olan öğelerdir (Oğuz, 2009: 53-57). Dolayısıyla Somut ve somut olmayan nitelikleriyle kültürel miras, ataların kuşaklar sonrasına bıraktıkları her türlü kültür değerini ve unsurunu ifade eder. Hacı Bektaş Veli'nin nesiller sonrasına bıraktığı “miras” ise en öz ifadeyle kutlu kişiliğidir. Temsilcisi olduğu değerlerin her birisi söz konusu bu mirasın parçaları olarak karşımıza çıkar. Oluşumu asırları bulan felsefe ve öğretisiyle dünya görüşü, Horasan'dan Anadolu'ya bir mazi ve tecrübenin mahsulüdür. Bugün hala varlığını ve etkisini sürdüren mirası, belleklerde canlılığını korusa da her yönüyle ortaya çıkması için detaylı incelemelere ve çözümlenmelere ihtiyaç duymaktadır. Söz konusu mirasın korunması, yaşatılması ve aktarılması; bilinir hale getirilerek geniş kitlelere tanıtılması bir ihtisas alanı olduğu kabulüyle uzmanlaşmayı ve uygulamalı yaklaşımları gerekli kılmaktadır. Ayrıca söz konusu uzmanlaşma dahilinde herhangi bir eksik ya da yanlış bir çalışmanın gerçekleşmesini önlemek için sınırlı bir kaynak ya da bilgi yerine kültürel değişim ve dönüşümleri hesaba katarak çok yönlü bir çalışma yapmanın gerekliliği ortadadır.

Bu çalışmada da Hacı Bektaş Veli'nin ulu kişiliğinin ortaya konmasında önemli rol oynayan söz varlığı, Hacı Bektaş Veli'ye yönelik önemli bir kültürel miras olarak kabul edilmiştir. Bu söz varlığının işlevselliğine odaklanan uygulamalı halk bilimi, kuramsal bilginin uygulamaya dönük olabileceği diğer bir ifadeyle pratiğe uyarlanabileceği ya da en azından uyarlanması gerektiği fikrini temel alır. Söz varlığının şekillendirdiği kültürel miras üzerinden Hacı Bektaş Veli kültürünün, Alevi-Bektaşî kimliğinin ve belleğinin inşası söz konusudur. İnanç tarihinin odak noktalarından ve temel dinamiklerinden olan Hacı Bektaş Veli'nin ve dergâhının nitelendirmeleri bu açıdan

² Köprülü, (2013) Hacı Bektaş Veli'nin o dönemde Anadolu'ya gelen 12.000 ile 99.000 arasında erenin içinde adeta bir güneş gibi ortaya çıktığını ve Horasan ile Anadolu arasında insandan insan yetiştiren ekolün köprüsü olduğunu ifade eder.

dikkat çekicidir. Esasında Hacı Bektaş Veli'nin yaşadığı döneme yakın tarihi kaynaklarda sürekli olarak “Hacı Bektaş” şeklinde nitelendirildiği, “Hacı” lakabının Vilayetname’de de zikredilen bir keramet³ sonucu ortaya çıktığı, Bektaşî kaynaklarında da yaygın şekilde “Hünkâr” lakabı ile anıldığı bilinmektedir. Tarihî kaynaklardan aktarılan lakap, unvan ve nitelendirmelerin yanı sıra ziyaretçi defterinde kullanılan ifadelerin niteliğine ve niceliğine odaklanılarak gerçekleştirilecek her bir kültürel miras çalışması, bir ihtisaslaşma dahilinde kültürel mirasın geliştirilmesine katkı sağlar. Hacı Bektaş Veli'nin kerametlerine, menkıbelerine inanç içerisindeki değerine göndermeler içeren nitelendirmelerin tamamı, uygulamalı halk bilimi bağlamında (ileride daha detaylı şekilde ele alınacağı üzere) kültürel mirası (somut ve somut olmayan) korumak, geliştirmek ve kuşaklararasılık bağlamında gelecek kuşaklara aktarmak amacıyla kullanılabilir.

3. Hacı Bektaş Veli ve Çevresinde Gelişen Söz Hazinesi

Hacı Bektaş Veli ve çevresinde gelişen söz hazinesi; lakaplar, epitetler, sıfatlar, formeller, kalıp ifadeler olarak adlandırabileceğimiz Hacı Bektaş Veli'nin kutlu şahsiyetine, ilmi ve tasavvufi açıdan büyüklüğüne vurgular yapan nitelendirmelerdir. Bu söz varlığı inanç sistemi içerisinde veli kültünün inşa alanı olmasının yanında, dini karizmatik şahsiyetin kimliğinin temsil alanıdır. Dolayısıyla bu formeller ve ifade biçimleri şahsiyetin her yönüyle kamuoyu önüne çıkmasında ve geniş bir alanda tanınmasında önemli araçlar olarak durur. Esasında kullanılan her bir formel, tanıtma faaliyeti kapsamına bir dil kullanımıdır. Dolayısıyla uygulamalı folklor ile ihtisaslaşma alanı ön plana çıkarılırken bu dil kullanılabilir. Nitelendirmelerde öne çıkarılan yönler, isnat edilen özellikler, hatırla(t)ma, tanıtım, aktarım, etkileşim gibi amaçlarla gerçekleştirildiği görülür. Bu amaçla imgeler, semboller yüklü hitap biçimleri kullanılır. Söz konusu formellerle çevrili geleneksel bilgi ise uygulamaya yönelik bilgilerin oluşturduğu alandır. Toplumsal algıyı biçimlendiren kodlara hakimiyet ve bu kodların kullanılması (Hartley, 2010: 199, 225) anlamlandırma süreçlerine bağlıdır. Anlam katmanlarının derinliklerine inildikçe söz konusu kodlara hakimiyet de artar.

Bir grup kültürü davranışı ve hafıza metni olarak inançlarla, davranışlarla, kabullerle iç içe geçmiş niteliklere sahip olan lakaplar, kişiler, olaylar ve anlatılar aracılığıyla kolektif ya da bireysel hafızanın anıştırılmasını sağlar. Tanıtım odağında bireysel ve toplumsal tanıma, tanınma, tanıtma ve tanımlama işlevleriyle bireylerin çeşitli topluluklar içindeki tanınmasını ve tanımlanmasını mümkün kılan kültürel yaratımlardır (Keskin, 2020). Lakaplar, epitetler, formeller, sıfatlar ve tamlamalar incelendiğinde söz konusu nitelendirmeler, yüceltme unsurları olarak dikkat çeker. Diğer ifadeyle zihinde bir canlandırma tasarımları olarak söz konusu nitelendirmeler, yüceltme dürtüsünün bir sonucu olarak ortaya çıkan kelime dağarcığı, köklü bir inanç geleneğine dayanır. Bu kapsamda yüceltme amacına yönelik kullanılan bütün söz varlığı güzele ve tamlığa işaret eder. Bu sebeple kullanılan nitelendirmeler, Hacı Bektaş Veli'nin inanç içerisinde konumunu belirleyen söz varlığıdır. Geleneksel dünya görüşünün yansıması olan kült konumundaki velinin belirlenim sorununu ortadan kaldıran belirleyici kullanımlardır. Postman da bu doğrultuda kullanılan ifadeleri metaforik anlamı ile basit bir söz anlatmak için değil belli kültürün insanların birbirlerine mesaj iletmelerini sağlamak ve gönderme yapmak amacıyla kullandığını belirtir. Bu anlamıyla konuşma, kültür içerisinde çeşitli sembolik kalıplarla sürdürülür (2020: 15). Bu çerçevede adları tüm yönleriyle inceleyen onomastik bilimi içerisinde aziz adları (hagionym), ayrı olarak kategorileştirilir ve bu yönde incelemeler gerçekleştirilir (Rateau, 2014: 81). Kültür, sözün eseri olmakla birlikte, her iletişim aracıyla yeni baştan yaratılır ve sosyal, dini içerikleri görmek açısından önem taşır. Dil düşünceye, ifadeye ve duyarlılığa yeni, bir yönelim kazandırarak benzersiz bir söylen tarzının ortaya çıkmasını sağlar (Postman, 2020: 19). Söz konusu söz varlığı ve geniş bir çeşitlilik ve nitelik içerisinde gerçekleştirilen söylem tarzı, Hacı Bektaş Veli, dergâhı ve ziyaretler açısından ortaya konulduğunda halk yaşamındaki önemini belirlenimine hizmet ettiği görülür.

Hacı Bektaş Veli Dergâhı tarihin her döneminde farklı milletlerden ve inanç gruplarından yoğun ziyaretler alan bir kutsal mekân olmuştur. Örneğin 18.-19. yüzyıllarda Osmanlı ülkesine seyahatler gerçekleştiren seyyahların aktardıklarına göre türbe Aziz Haralambos makamı olarak bilinmekte ve Müslümanların yanında yerli Hristiyanlar tarafından da ziyaret edilmektedir (Tanman, 1992: 459). Dolayısıyla dergâhı ziyaret edenler arasında gayrimüslim din adamları, fark milletlerden kişiler dikkat çekmektedir (ZD: 43). Dergâhın inanç içerisindeki yeri,

³ Yaygın şekilde bilindiği üzere Bektaş'ın hocası Lokman Perende Horasan'dan hacca gider. Arafat'ta vakfede iken, arkadaşlarına, “Bugün arefe günü, şimdi bizim evimizde bişi pişirilir” der. Lokman'ın bu sözü Hünkâr'a malum olur. Hemen Lokman'ın evinde pişirilen bisiden bir tepsiye koyar; göz açıp kapayıncaya kadar Arafat'a, Lokman Perende'ye ulaştırır. Orada bunu yerler. Hac dönüşü Nişabur halkı Lokman Perende'yi karşılamaya çıkarlar ve tebrik ederler. Lokman, o zaman, “Asıl hacı olan Bektaş'tır” der ve giderek onu tebrik eder; kerametlerini sayar.

Bektaşî Tekkesi'nin tarihi süreçteki önemine⁴ bağlı olarak askeri alanda tekrar ortaya çıkmış, cephelere dağıtımında, askeri nakliyatlarda askerler tarafından yoğun olarak ziyaret edilmiştir. Bu durum ise nitelendirmelerin çeşitliliğini aktarırken nicelik olarak da zengin olmasını sağlamıştır. Yine bu çerçevede dergâha yılın her döneminde başta Bektaşî tarikat mensupları⁵ olmak üzere çeşitli kültür çevrelerinden⁶ ve toplumun her kesiminden çok sayıda Hünkâr'a gönül veren ziyaretçinin geliyor oluşu, söz varlığını daha da zenginleştirmiştir.

Ziyaretçi grupları nitelendirmelerinin çeşitliliğini göstermesi açısından önemli bir diğer unsur, ziyaretçilerin geldikleri yerler kadar önemli bir değişken olarak ziyaretçilerin sosyal statüleri, meslekleridir. Bu noktada dergâha bürokrat, memur, asker, siyasetçi, tüccar, mutasavvıf, müdür, mühendis, müfettiş, doktor, muallim, baytar, muhasebeci, bali, mutasarrıf, kaymakam, gibi toplumun her kesiminden ziyaretçilerin geldiği görülür. Bu yerli ve yabancı kişiler arasında elbette mesleklerini belirtmeyen sivil halktan da yoğun katılımlar vardır. Dolayısıyla zikredilen bu çeşitlilik içerisinde kullanılan her bir formel; işaretleme, nitelendirme, özne konumuna getirme ve olumlu çağrışımlarla damgalamadır. Bu nitelendirmeler, ziyaretçilerin duygu durumlarının yanı sıra düşüncelerini ve anlayışlarını ifade etmesi bakımından önemlidir. Ayrıca nitelendirmeler, Hacı Bektaş Veli ve dergâhının söz konusu ziyaretçiler için nasıl bir anlama sahip olduğu, neyi ifade ettiği ve genel anlamda inanç turizminin ve kutsal mekân ziyaretinin nasıl deneyimlendiğinin en öz ifadesidir. En yaygın nitelendirme olarak hazret kullanımı, genel itibarıyla dini anlamda bir kutsallığı barındırdığı düşünülen ve inanılan kişiler için yaygın bir nitelendirmedir. Bunun yanı sıra bu nitelendirme, dini anlamın dışında saygı duyulan kişiler için ya da makamlarını ifade etmek amacıyla da kullanılmıştır.

Uygulamalı halk bilimi bağlamında bilgi malzemesi olan kalıp ifadeler, ziyaretçilerle Hacı Bektaş Veli arasında şekillenen iletişim biçiminin bilişsel ve duygusal boyutları hakkında ip uçları verir ve geçmiş-şimdi-gelecek arasında köprü kurar. Bunun yanı sıra kutlu şahsiyetin temsilcisi olduğu değerleri de içerir. Diğer yandan lakapların kullanımı, veli kültürüyle imgelemin ortaya çıkışını beraberinde getirmiştir. Hacı Bektaş Veli ve dergâhının ziyaretçilerde oluşturduğu algılar ve çağrışımlar formellerin kullanımıyla inanç kültürü açısından derin ve katmanlı anlam yapısı ile yaygın kabulleri ifade eden imajlara dönüşerek ziyaretçilerin Hünkâr'a ve dergâha yönelik düşünce ve duyguların ifadesinde ifadeyi güçlendirme ve öz bir şekilde ifadesinde işlevsel araçlar olmuşlardır. Dolayısıyla ziyaretçilerin yani öznelere kişisel duyum ve düşüncelerini ifade etse de de kolektif bellek içerisinde şekillenir. Lakapların epitetlerin formellerin dini karizmatik şahsiyetlerle ilişkisi geniş bir çerçevede ele alınabilir. Esasında söz konusu nitelendirmeler, Hacı Bektaş Veli'nin düşünce mirası üzerine yapılan yorumların niteliğini ve niceliğini oluşturur. En temelde sözün eseri olan kültür, düşünceye, ifadeye ve duyarlılığa yeni, bir yönelim kazandırarak benzersiz bir söylem tarzının ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Dinsel yüceltme amacıyla kullanılan ifade kalıplarına hâkim olmak ve bu yönde kullanım içerisinde işlevsellendirmek sembolik uyumu beraberinde getirerek imajların oluşumunu ve imgelem ile ilişki kurulmasını sağlar.

Bir dilsel deyim kullanmak, belli bir şartlandırılmış davranışta bulanarak şartlandırılmış davranışa yol açan uyarım türleri ile çevre şartlarını belirtmektir (Grünberg, 1999: 33). Dolayısıyla geleneksel bilgi, söz konusu şartlanmış durumu hazırlayan etmenleri genel olarak ifade eden kavramdır. Betimleme, anlama ve açıklama süreçlerinde her metnin, ne olursa olsun ruha, manevi olana işaret eden bir unsurlar topluluğu sahip olması ve söz konusu işaretlerin betimlenmesinde ise anlamının gerekliliği ortadadır. Dolayısıyla betimleme ile anlamının birbirinden ayrılması mümkün gözükmemektedir (Adorno & Goldman, 1990: 39). Whitehead, anlamlandırma süreçlerinde doğrudan deneyimleri ön plana çıkararak sembollerin yanıltıcı olabileceğine değinir (2019: 32). Bu açıdan söz konusu ziyaretçi defterindeki her bir nitelendirmenin kutsal mekân deneyiminin bir sonucu olarak metne döküldüğü düşünüldüğünde, formellerin doğrudan bir deneyim sonucu anlamlandırılmayla ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Bu da ziyaretçi defterinde yer alan formellerden hareketle uygulamalı halk bilimi halk bilimi çerçevesinde Hacı Bektaş Veli'ye yönelik faaliyetlerin geçerliliğini ve güvenilirliğini arttırmaktadır.

⁴ Yeniçerilerin Hacı Bektaş Veli'yi pîr kabul ederek "tâife-i Bektaşîye" olarak bilinmeleri, yeniçeri ağalarının da "agâyân-ı Bektaşîyân" olarak anılmaları askeri açıdan Bektaşîlik ile özdeşleşmiş olduklarını ortaya koyar (Pakalın, 1993: 629).

⁵ Bektaşî tekke ve zaviyelerinde şeyhlik/babalık görevini ifa edenler, muhtelif Bektaşî dergâhları post-nişinleri örneğin Arnavutluk'taki yedi Bektaşî post-nişini beraberlerinde on yedi Bektaşî dervişi ile birlikte dergâhi ziyaret etmişlerdir (ZD: 92, ZD: 99).

⁶ Bektaşî tarikatı dışında Mevlevîye, Kâdirîye, Halvetîye, Uşşâkiye tarikatlarının şeyhlerinin ve müritlerinin de dergâhi ziyaret ettikleri görülür (Demirtaş, 2020: 45).

Dini karizmatik şahsiyeti ve kutsal mekanları konumlandırmada dil odaklı yaklaşımlar da söz konusudur. Örneğin Ginzburg'un aktardığı üzere kelime ve fikirlerle temsil süreci, temsil edilen gerçekliğin yerine geçerek yokluğu hatırlatır; diğer yandan o gerçekliği görünür kılarak mevcudiyeti hatırlatır (2009: 76). Dolayısıyla Hacı Bektaş Veli ve dergâhı çevresindeki fikirleri temsil eden her bir kalıp ifade, vurgulanan yönlerle temsil ettiği unsurun yerine geçerek o gerçekliği görünür kılar ve sürekli bir hatırlatıcı işleve sahip olur. Bu çerçevede Levy-Bruhl, kalıplaşmış sözcükler diğer bir ifadeyle formülleri sözlü simgesel eylemler olarak nitelendirmesi, gerçekleştirilen simgesel eylemlerin bir anlamda sözlü biçimlendirmeler olduğu vurgusunu içerir (2016: 257). Ziyaretçi defteri kapsamında düşündüğümüzde ise Hacı Bektaş Veli'nin kült şahsiyeti olgusunun aktarılan metne dökülüş biçimini ifade eder. Bu amaçla ziyaretçi defterinde kullanılan nitelendirmelerle belirgin bir simgeciliğin olduğu görülür. Bu simgesel ifadelerin bütün inanç yapısına yayılmış simgesel ifadeler ve yorumlar olması dikkat çeker.

İnanç kültürü içerisinde temel belirli referans noktalarına göndermeler yapan formeller, ifade çeşitliliğini ve zenginliğini göstermesi açısından örnek oluşturur. Hultkratz, söz konusu formelleri ritüel önemi olmayan ve mitler ve efsaneler gibi sözlü gelenek tarafından oluşturulan epik anlatıların bir parçası olmak zorunda olmayan dini ifadeler kasteder ((1968: 67).) Ringgren ise formelleri “birincil din dili” olarak adlandırarak deneyim türünün bir grup dindar bireyin karakteristiği haline geldikçe, daha sabit ve kalıplaşmış olma eğiliminde olduğunu vurgular. Böylece kutsal mekân ritüellerine kalıp sözler eşlik ettiğini ifade eder (1963: 105-106). Bu çerçevede kutsal mekân ritüellerine de eşlik eden Hacı Bektaş Veli ve çevresinde gelişen söz hazinesi; Hacı Bektaş Veli'ye, dergâha ve ziyaret yönelik nitelendirmeler olmak üzere üçe ayrılarak incelenmiştir.

3.1. Hacı Bektaş Veli'ye Yönelik Nitelendirmeler

Hacı Bektaş Veli, Alevi-Bektaşî inanç sisteminde kutlu şahsiyetlerden olduğu için inanç içerisindeki bu önemine binaen inanç dairesindeki kişiler tarafından çok çeşitli nitelendirmeler kullanılarak anılır. Bu kullanımlarda Hacı Bektaş Veli'nin bir ya da birkaç yönü ön plana çıkarılarak uhdesinde bulundurduğu yüce niteliklerin altı çizilir. Çalışmaya konu olan ziyaretçi defterinde de Hacı Bektaş Veli'ye yönelik nitelendirmelerin çeşitliliği ve zenginliği aşağıda da görüldüğü üzere dikkat çekicidir.

Hak yolunda rehberlik yapan tarikat kurucusu anlamına gelen “Pîr” (ZD: 9), “Yüce Pîr” (ZD: 75), “Pîr-i velî” (ZD: 81, ZD: 82), “Cenâb-ı (Hazret-i) Pîr” (ZD: 47, ZD: 49, ZD: 70, ZD: 99), “Himem-i Pîr” (ZD: 93), “Pîr-i Muhterem/muhterem Pîr” (ZD: 25, ZD: 95), “Pîr u dest-gîr efendimiz” (ZD: 85) kullanımları oldukça yaygındır. Yine keramet gösteren büyük bir şahsiyet olduğunu ifade edecek şekilde “Kibâr-ı evliyâ'ullâhdan⁷ /veliyullâhdan (Hacı Bektaş Veli)” (ZD: 23, ZD: 25, ZD: 27), “Gülîstân-ı Mustafavîyenin gül-i hoş-bûyî cenâb-ı velâyet-meâb (ZD: 52), “Velîyullâh hazretleri” (ZD: 48, ZD: 86) nitelendirmeleri esastır. Ayrıca güzel koku ile ilişkili olacak şekilde “Ber-iklîl-i pertev-bârî Hacı Bektaş Velî hazretleri” (ZD: 63) ışık yüklü, çiçekten süslenmiş taç olarak nitelendirilmesine tanık olunur.

Velayet nitelendirmelerinden sonra veliler arasındaki mertebesine vurgu yapan nitelendirmeler geniş bir şekilde kullanılır. Bu nitelendirmeler, velinin diğer veliler arasındaki statü ve otoritesini hiyerarşik açıdan aktarır. Elbette bu yaklaşım, velinin ziyaretçiler nezdindeki mertebesinin yanı sıra Allah katındaki makbul mertebesini diğer velilerle karşılaştırmalı olarak aktarır. Bu kapsamda “Pîr-i velî” (ZD: 81, ZD: 82), “Evliyâ-i uz mâ” (ZD: 71), “Velîler sultânî” (ZD: 12), “Sertâc-ı evliyâ” (ZD: 55), “Evliyalar şâhî” (ZD: 30, ZD: 30), “Cihânın serveri” (ZD: 8), “E'âzîm-i İslâmîyeden biri ve belki birinciliği teşkil edecek (olan) Hazret-i Pîr” (ZD: 42), “Hazret-i Velî” (ZD: 30), “Asâlet-i rûh-ı Hazret-i Velî” (ZD: 15) ve “Evliyâ-i kirâmdan” (ZD: 47) şeklinde çeşitli nitelendirmeler dikkat çekicidir. Bu tarz nitelendirmelerde, diğer veliler içerisindeki derecesini vurgulayarak velilerin sultanı, şâhı, büyüğü olduğunun altı çizilmiştir. “Pîr-i Evliyâ” (ZD: 47), “Pîr-i azîz” (ZD: 38), “Kutb-ı âlem” (ZD: 70), “Pîr-i Kutb-ı Âlem” (ZD: 71), “Kutb-ı evliyâ ve masdar u muhibb-i etkiyâ Hacı Bektaş Velî kudde sırrihu'l-âli/sırrihu's-sâmi hazretleri” (ZD: 52, ZD: 67), “Kutbü'l-ârifin gavsü'l-vâsilin” (ZD: 15, ZD: 86), “Hazret-i gavsî'l-a'zam” (ZD: 52). “Zümre-i evliyânın efdali Cenâb-ı Seyyid Hacı Bektaş Velî” (ZD: 15) kullanımları da benzer şekilde mertebe belirtmesi açısından önemlidir. Eren, mürşit, veli lakaplarının yanı sıra şeyh lakabı da sadece bir ziyaretçi tarafından “Hazret-i şeyh” (ZD: 65) şeklinde kullanılmıştır.

⁷ Çeşitli tarihî belgelerde Tapduk ve Yunus Emrem ve Mâder-i ve Birader-i Hazret-i Mevlâna ve Kettâni Baba ve Canbaz Kadı'nın “Kibar-ı Evliyâ-ullah”dan olduğu aktarılırken Karaman'da medfun oldukları yer alır (Güngör, 1991: 66).

“Hacı Bektaş Velî hazretleri” (ZD: 6, ZD: 7, ZD: 14; ZD: 16, ZD: 41, ZD: 43) ziyaret defterinde en çok tekrarlanan nitelendirme olarak dikkat çeker. Bundan sonra, Hazret-i Hacı Bektaş Velî (ZD: 10) şeklindeki kalıp ifade yine yoğun bir şekilde yer alır. Bu minvalde benzer ifade olarak bir saygıyı ifade etmesi açısından “hazret” sözcüğünün nitelendirme olarak yaygınlığı dikkate değerdir. “Ol Hazret” (ZD: 75), “Hazret-i Pîr” (ZD: 4, ZD: 7, ZD: 14, ZD: 23, ZD: 55), “mukaddes Türbe-i Hazret-i” (ZD: 69), “Pîr Hazret-i Pîr-i a‘zam” (ZD: 37), “Pîr-i azîz” (ZD: 38), “Hazret-i pîr-i muhterem” (ZD: 28, ZD: 55), “Pîr hazretleri” (ZD: 37, ZD: 99), “Hazret-i Pîr Efendi(miz)” (ZD: 6, ZD: 8, ZD: 28, ZD: 48, ZD: 68), “Hazret-i Pîr’in rûh-ı mukaddesi” (ZD: 25), “Rûh-ı ulviye” (ZD: 101), “Hazret-i Pîr-i mu‘azzamın müselle-i âlem olan ulviyyet ve kudsiyeti” (ZD: 98) kullanımları söz konusudur. Yine benzer kullanımın günümüzde de Hacı Bektaş Velî’yi nitelendirmede yaygın olarak kullanılan “Hünkâr” sıfatı ile birlikte kullanılan “Hazret-i Hünkâr” (ZD: 8, ZD: 36, ZD: 46, ZD: 65), “Hünkâr Bektaş Seyyid-i Velî efendimiz hazretleri” (ZD: 70) ve “Hünkâr-ı evliyâ” (ZD: 91) nitelendirmeleri dikkat çeker.

Hacı Bektaş Velî’nin zâtı yani şahsiyeti yine mübârek ve şerefli olarak sık sık nitelendirilen bir diğer unsurdur. Bu kapsamda “Mübârek zât” (ZD: 35), “Zât-ı şerîf” (ZD: 4) tamlamaları dikkat çeker. “Hazretin fiyûzât-ı ma‘nevîyesi” (ZD: 63), “Hazretin kurb-ı ma‘nevîyeti” (ZD: 75), “Kudret ve saltanât-ı ma‘nevîyeleri” (ZD: 49), “Cenâb-ı Pîr’in kudret-i maddiye ve ma‘nevîye” (ZD: 93) formellerinde ise kült şahsiyetlerin temel taşlarını oluşturan maneviyatın yakınlığı ve bereketi vurgulanır. “Hazret” kullanımlarına benzer şekilde “Cenâb” nitelendirmeleri de yaygın bir şekilde kullanılan saygı bildiren nitelendirmelerdir. Bir saygı ifadesi olarak kullanılan nitelendirme ziyaretçi defterinde sık bir şekilde kullanılmıştır. “Cenâb-ı (Hazret-i) Pîr” (ZD: 47, ZD: 49, ZD: 70, ZD: 99), “Cenâb-ı Hacı Bektaş Velî” (ZD: 2). Hacı Bektaş çerçevesinde yaygın olarak kullanılan rûh nitelendirmelerinde ise kutsallık, bereketlilik, yücelik kullanımlarının yaygınlığı dikkat çeker. “Rûh-ı mübârek” (ZD: 63), “Hazret-i şeyhin rûh-ı mübârekesi” (ZD: 65), “Merhûm ve mağfûr-ı müşârun ileyh hazretleri” (ZD: 65), “Velî-yi müşârun ileyh hazretlerinin rûh-ı pür-fütûhları” (ZD: 74), “Merhum ve mağfûr müşârun ileyh rûh-ı mübâreki” (ZD: 75), “(Hazret-i Hacı Bektaş Velî hazretlerinin) rûhâniyet-i âlileri” (ZD: 79, ZD: 85), “Hazret-i Pîr’in rûh-ı mukaddesi” (ZD: 25), “Rûh-ı ulviye” (ZD: 101) yaygın olarak yer alır.

Bazı nitelendirmelerde ise Hacı Bektaş Velî’nin tarih açısından önemine ve şöhretine, namına İslam dünyasında ve geniş bir sahada tanınmış bir şahsiyet olduğuna vurgu yapılmıştır. “Târihin kıymetli sahifelerinde şâyân-ı hürmet bir mevki’ işgâl itmiş (olan) Hacı Bektaş Velî” (ZD: 38), “Satvet ve kuvve-i Osmaniyenin ibkâsına ya‘ni himmet-i kudsiyeleri ile mübâhî bulunduğumuz ve beyne’l-enâm şöhret-gîr-i âfâk olan Hacı Bektaş Velî” (ZD: 39), “Hacı Bektaş Velî hazretlerinin ulvî nâmı” (ZD: 2), “Umûm-ı Âlem-i İslâm’da kibâr-ı evliyâullâhdan tanınmış olan Hacı Bektaş Velî hazretleri” (ZD: 34), “Bütün Âlem-i İslâm’da mukaddes tanınmış olan Hacı Bektaş Velî hazretleri” (ZD: 35), “E‘âzım-ı pîrân-ı İslâmiye” (ZD: 3), “Sît ve şöhreti cihân-ı İslâmî istilâ itmiş ve bütün kulûb-ı İslâmiye’de kendüsüne ve makâm-ı mübârekisine karşı hürmet beslemekte bulunmuş olan Hacı Bektaş Velî hazretleri” (ZD: 35), “El-ân ma‘nevîyâtı geniş bir sâha-i vatan üzerinde hüküm sürmekte olan Hacı Bektaş Velî hazretleri” (ZD: 95). Görüldüğü üzere Hacı Bektaş Velî’nin şöhretin yanı sıra maneviyatının da geniş bir vatan sahasında hüküm sürdüğü aktarılır.

Yine kullanılan nitelendirmelerde, tarihi açıdan Horasan tasavvufu ile ilişki kurulması da dikkat çekicidir. “Çerâğ-ı pîrân-ı Horasan, sertâc-ı İnan u Rûm, sırr-ı sâlâr-ı enbiyâ, sertâc-ı evliyâ, şefî-i âsiyân, destgîr-i muhibbân necl-i mükerrrem-i İmâm-ı Heftem Musa Kâzım a.m. pîrim el-Hâc Hünkâr Hacı Bektaş Velî kuddise sırruhu’l-âlî efendimiz hazretleri” (ZD: 8, ZD: 55), “Sultân es-Seyyid Muhammed bin es-Seyyid İbrahim el-Horasanî emmâ el-müştehir bi-Hacı Bektaş Velî hazretlerinin dergâh-ı âlisi” (ZD: 81). Benzer şekilde soyun temizliği ifade edecek şekilde “Sülâle-i tâhireden sertâc-ı mü’minin” (ZD: 25) nitelendirmesiyle pak, temiz bir sülâleden geldiği vurgulanır. Ayrıca “Altıyüz sene evvel ya‘ni ibtidâ-yı tecemmu‘ ve teşekkülünde Türk milletinin önüne düşüb feyz-i irfân ve kemâliyle irşâdâtında bulunmuş olan” (ZD: 95), “Sertâc-ı İnan ve Rum vekîl-i mükerrrem İmâm-ı Heftem Hazret-i İmâm Musa Kâzım pîrimiz üstâdımız Hünkâr Hacı Bektaş Velî efendimiz” (ZD: 68) şeklinde şecere, tarih ve coğrafya bağlamında tamlamalar da söz konusudur.

Yaygın bir şekilde kullanımına tanık olunan bir diğer kullanım ise kutsallık vurgusudur. “Kudsiyetini bir kat daha tezyîd buyuran” (ZD: 2), “Takdis-i kerem” (ZD: 5), “Kuddise sırrıhu’l-âlî hazretleri” (ZD: 2, ZD: 7, ZD: 38, ZD: 65), “Kuddise sırrıhu’l-celî hazretleri/efendimiz” (ZD: 2, ZD: 38, ZD: 66, ZD: 79, ZD: 80). “Hazret-i Pîr kuddise sırrıhu’l-me‘âlî” (ZD: 25), “Hacı Bektaş Velî kuddise sırrıhu’l-âlî hazretleri” (ZD: 3, ZD: 4, ZD: 31, ZD: 36, ZD: 65), “Hacı Bektaş Velî kaddese Allâhu sırrahu hazretleri” (ZD: 12, ZD: 42, ZD: 63). “Kurb-ı

sultân” (ZD: 2) Hakk’a yakın olma anlamında bir tasavvuf terimi (Ateş, 2002) olan kurb, söz konusu nitelendirmede sultan olarak nitelendirilen Hacı Bektaş Veli’ye olan yakınlığı ifade etmek için kullanılmıştır. Çeşitli nitelendirmelerde ise “Bendesî olduğum” (ZD: 71) şeklinde daha kişisel deneyimleri ifade edecek kullanımlar dikkat çeker. Sonuç olarak genel anlamda Hacı Bektaş Veli’nin kutlu şahsiyetine yönelik olan nitelendirmelerin bir söylem unsuru olarak kullanıldığı görülür.

3.2. Hacı Bektaş Veli Dergâhı’na Yönelik Nitelendirmeler

Sözün önem ifade ettiğini vurgulayan Ranciere, söylem düzeni ile bedenler düzeni arasındaki ilişkilerin yanı sıra konuşan özne, özne-bilgi, söz-ölüm arasındaki ilişkilerin ortaya konulması gerekliliğini aktarır (2011: 93). Ayrıca mekansallık bağlamında bir yaklaşım öne sürerek sayfanın mekânında -kelimeler aracılığıyla- parlayan saf düşünce aynı zamanda bir mekâna formlar yaratma gücünü bahsettiğine değinir (Ranciere, 2005: 7). Bu kapsamda ziyaretçi defterine yansıyan dergahla ilgili saf düşüncelerin formlar yaratma gücü, kullanılan nitelendirmelerle gerçekleşmektedir. Ziyaretçi defterinde genel olarak dergâh, tekke, pasaj, menzil, hayrat nitelendirmelerinden dolayı fukara menzili; türbe, kubbe, toprak, huzur, ziyâretgâh, misafirhane, ev, yapıt çeşme gibi Hacı Bektaş Külliyesi’nin çeşitli yönleriyle gerçekleştirilen tamlamalar ve nitelendirmeler söz konusudur. Mezar anlamında kullanılan kelime çeşitliliğinde merkad başta olmak üzere kabir sözcüğünün de yer aldığı görülür. Genel anlamda en yaygın olarak kullanılan söz varlığının dergâh olması ve Hacı Bektaş Veli’nin adıyla birlikte kullanılması dikkat çeker. “Dergâh-ı Hazret-i Pîr’ (Hacı Bektaş Veli)” (ZD: 13, ZD: 49), “Dergâh-ı Hacı Bektaş (Veli) Türbe-i Sa’âdeti/ makâbiri” (ZD: 39, ZD: 74), “Hacı Bektaş Veli Hazretleri(nin) Dergâhı” (ZD: 1, ZD: 64) şeklinde dergâhın Hacı Bektaş Veli’nin adıyla uzun bir şekilde tamlama yoluyla kullanılmasının tercih edilmesi yaygındır. “Dergâh-ı Hazret-i Pîr’in mübârek çeşmesi” (ZD: 99), “Îlâhî ve ulvî fikirlerin -bu çeşmeden akan berrak su gibi- aktığı bu mübârek dergâh” (ZD: 99), “Dergâh-ı mukaddes/kudsiyet” (ZD: 12, ZD: 15) nitelendirmeleriyle dergâhın bereketli, kutsal ve yüce olduğu vurgulanır.

Dergah’a yönelik de yaygın kullanılan nitelendirmelerde Hacı Bektaş Veli’nin şahsının şöhretine benzer şekilde dergâhın/türbenin şöhreti ön plandadır. “Sît ve şöhreti cihân-şumûl olan bu mevki’-i latîf” (ZD: 55) ve “Dünya Bektaşî Merkezi” (ZD: 54) nitelendirmeleriyle dünyada bilinen bir yer olduğu ve Bektaşî merkezi olduğu vurgulanır. Şöhretine bağlı şekilde kişiliğinde olduğu gibi şahsiyetinin mekâna yansımaları olarak yine kutsallık vurgusu mekansallık açısından nitelendirmelerde yaygın olarak yer alır. Dergâhın türbeden dolayı ziyaretgah olarak da kabul edilmesinden dolayı kutsallık düşüncesinden yardım bekleme yine vurgular arasında yer alır. “Kuvve-i kudsiyelerinden isti’âne ve hayrât-ı şerîfeleri” (ZD: 76, ZD: 78) ve yine hayrat olmasından dolayı “Fukarâ menzili olan dergâh-ı şerîf” (ZD: 44) şeklinde fakirlerin vardığı yer olarak nitelendirilmesi önemlidir. Yine ihtiyaç sahiplerin sıkça gelip gitmesinden dolayı yüce bir misafir olduğu “müsâfirhane-i âlileri” (ZD: 68) altı çizilen nitelikleri arasındadır.

Dergâha yönelik kimi nitelendirmelerde Türklük ve millilik vurgusu dikkat çeker. Bu durumda Hacı Bektaş Veli’nin Horasan’dan gelmiş bir eren olmasının rolü büyükken dönemin ruhuna uygun şekilde millî mücadelenin sürüyor olması da önemli etkidir. Özellikle asker kökenli ziyaretçilerde bu tarz nitelendirmelerin yaygınlığı dikkat çekerken dergâhın da özellikle askerlerin konaklaması ve askerî sevkîyatlarda önemli bir rolde olduğu görülür. Bu kapsamda “Dergâh-ı şerîf Türk’ün kadîm mukaddesâtının zî-hayât bir târih ve bir ebedî numûne-i mukaddesi” (ZD: 65), “Türk’ün kadîm olan işbu mukaddesâtı” (ZD: 67). “Ebû’t-Türk Hazret-i Seyid Muhammed Hünkâr Hacı Bektaş Veli efendimiz hazretlerinin makâm-ı kuds-i âşiyâneleri” (ZD: 92) formelleri söz konusudur. “Âmâl-ı Hükümet-i Millîye’ye muvâfık dergâh-ı şerîf-i mu’allâ” (ZD: 67), “Mu’amelât âmâl-i millîyeye muvâfık bir sûrette tanzîm edilmiş” (ZD: 67) nitelendirmelerinde ise gerçekleştirilen ziyaretlerin millî mücadele dönemi içerisinde olmasından dolayı Hacı Bektaş Veli dergâhının ilgili dönemdeki millî hükümetin arzularına uygun yüce ve şerefli bir dergâh olduğu ifade edilir.

Dergâha yönelik nitelendirmelerde Hacı Bektaş Veli’nin mezarının çevresi “Civâr-ı hazret-i pîr” (ZD: 67) şeklinde mezarların kutsallığı ise “Civâr-ı sa’âdet-medârında medfûn zevâtın mekâbir-i kudsiyeleri” (ZD: 53) olarak ifade edilir. Bu çerçevede Bektaşî tarikatının kurucusu olarak kabul edilen Balım Sultan da önemli bir roldedir. “Hacı Bektaş Veli ve Pîr Balım Sultân hazretleri” (ZD: 11), “Hacı Bektaş Veli ve Pîr Balım Sultân Dergâh-ı Şerîfi” (ZD: 10), “Hacı Bektaş Veli hazretleriyle Balım Sultan hazretlerinin merkad-ı şerîfleri” (ZD: 76), “Cânib-i Balım Sultan hazretlerinin şebeke-i mutahhare” (ZD: 52) nitelendirmelerle mezar ve dergâh şerefli bir mekân olarak Hacı Bektaş’ın yanında Balım Sultân vurgusu ile nitelendirilir.

“Hacı Bektaş Velî hazretleri” kullanımına benzer şekilde dergâhı nitelendirmede “Dergâh-ı şerîf” (ZD: 1, ZD: 3, ZD: 4, ZD: 5, ZD: 16, ZD: 19, ZD: 49) kullanımının çok sık olduğu hemen her sayfadaki kayıta yer aldığı görülür. Yine benzer tamlamadan yola çıkarak “Dergâh-ı şerîf-i münîf” (ZD: 18) kullanımları yaygındır. Bu doğrultuda “Dergâh-ı şerîfe” (ZD: 58, ZD: 59), “Lehü'l-hamd dergâh-ı şerîf” (ZD: 61), “Meşhûd-ı bâsıra-i şükran olan dergâh-ı şerîf” (ZD: 28), “Dergâh-ı Şerîf-i Bektaşîye” (ZD: 26), “Âyin-i dergâh-ı şerîfe” (ZD: 65), “Dergâh-ı Şerîf-i Hacı Bektaş Velî” (ZD: 13) şereflendirilmiş olduğuna yönelik kullanımlar söz konusudur.

Hacı Bektaş Velî'nin şahsında yapılan nitelendirmelerde önemli bir unsur olan rûh, dergâha yönelik nitelendirmelerde de yaygın olarak kullanılır. “Bu bir dergâhdır fakat öyle bir dergâh ki zâ'irlerine asrî düşünceden ayrılmadan bir feyz-i rûhânî virir, ilhâm virir” (ZD: 69), “Asâlet-i rûh-ı Hazret-i Velî” (ZD: 15), “Hazretin eser-i rûhâniyeti” (ZD: 28), “Dergâh-ı rûhâniyet-penâh” (ZD: 2), “Hacı Bektaş Velî hazretlerinin rûh-ı ma'nevîsinin sâye-i âtûfetinde te'sîs (olunan bu) dergâh-ı mu'allâ” (ZD: 15, ZD: 70, ZD: 87, ZD: 92), “O lezzât-ı pâk ve şefî'-i nâzeninin hazretlerinin kerem ve kutsiyetiyle; en doğrusu câzibe-i rûhâniyesi kuvvetiyle dergâh-ı âlî” (ZD: 98), “Hakk Pîr'in rûh-ı âlî-i kudsîleri” (ZD: 93), “rûhaniyi bir hâtıra-i aziz” (ZD: 97). “Hazretin eser-i rûhâniyeti” (ZD: 28) şeklinde saflık, kutsallık, yücelik gibi değer ve derecelerle dergâhın nitelendirilmesi dikkat çekicidir.

Bereket vurgusu yaygın olarak kullanılan nitelendirmelerden bir diğeridir. “Mübârek dergâh-ı şerîf” (ZD: 17), “Mübârek dergâh” (ZD: 49, ZD: 100) ve “Mübârek ziyâretgâh” (ZD: 86) kullanımları sıkça yer alır. “Harîm-i dergâh” (ZD: 16), “Hacı Bektaş Velî kuddise Allâhu âlî ve'l-celî /sırrıhu'l-celî hazretlerinin harîm-i kudsîyeti” (ZD: 39, ZD: 81) kullanımında ise dergâhın kutsal tutulan ve korunan bir yer olduğu vurgusu dikkat çeker. “Dergâh-ı âlî(sî)” (ZD: 3, ZD: 12, ZD: 25, ZD: 99) kullanımına benzer şekilde “Âsitâne-i âliyyesi” (ZD: 98) nitelendirmesi de içerisinde türbe bulunan büyük dergâha karşılık gelir. “Dergâh-ı âlîde bârigâh-ı uluhiyet” (ZD: 73) kullanımında yücelik vurgusu ön plandadır. “Dergâh-ı âlişân” (ZD: 8, ZD: 26), “Dergâh-ı âlî-câh” (ZD: 2), “Dergâh-ı vâlâ” (ZD: 25), “Dergâh-ı izzet” (ZD: 29, ZD: 91), “Dergâh-ı mu'allâ” (ZD: 37, ZD: 58), “Kudsîyet-i nebevîyeye terdîfen makâm-ı mu'allâ-yı Hazret-i Bektaş” (ZD: 81) şeklindeki kullanımlarda yükseklik, yücelik, ululuk vurguları yer alır. “Dergâh-ı rûhâniyet-penâh” (ZD: 2), “Dergâh-ı ulviyet-penâhîleri” (ZD: 72), “Dergâh-ı feyz-i iktinâh” (ZD: 29, ZD: 80, ZD: 83, ZD: 86), “Hâk-pây-ı kudsîyet-penâh” (ZD: 93) kutsal sığınacak toprak, sığınacak yücelik, maneviyat dergâhı ve gerçeğin aydınlık dergâhı kullanımları söz konusudur. Yine aydınlık sembolizmi ile “Nurâniyet ve hûşu'-ı müşâhede” (ZD: 66) nitelendirmesinde Allah'ın zuhur ve tecellilerini görmeyi (Uludağ, 2006) ifade eden müşâhade'nin boyun eğişi ile nurlu olma vurgulanmıştır.

“Hacı Bektaş Velî hazretlerinin rûh-ı ma'nevîsinin sâye-i âtûfetinde te'sîs (olunan bu) dergâh-ı mu'allâ” (ZD: 15, ZD: 70, ZD: 87, ZD: 92), “Dergâh-ı Pîr” (ZD: 76, ZD: 92), “Metâf-ı âlemiyân olan Dergâh-ı Hazret-i Pîr” (ZD: 23). “Dergâh-ı Celîl” (ZD: 84). “Dergâh-ı mübârek(i)” (ZD: 12, ZD: 23, ZD: 97), “Dergâh ve merkad-i mübârekleri” (ZD: 24, ZD: 64, ZD: 70, ZD: 100), “Mukaddes dergâhın ulviyeti” (ZD: 32). Ka'be-i dîn (olan) Dergâh-ı Hacı Bektaş (ZD: 38), Bektaşî Dergâhı (ZD: 67), “O lezzât-ı pâk ve şefî'-i nâzeninin hazretlerinin kerem ve kutsiyetiyle; en doğrusu câzibe-i rûhâniyesi kuvvetiyle dergâh-ı âlî” (ZD: 98), “Dergâh-ı Şerîf” (ZD: 1) nitelendirmeleriyle kutsal, şerefli, soylu bir dergâh olduğunun altını çizer.

“Merkad-i mübâreke(leri)” (ZD: 3, ZD: 12, ZD: 26, ZD: 29, ZD: 53) ve “Merkad-i şerîf” (ZD: 46, ZD: 66, ZD: 69, ZD: 91) kullanımları kabir vurgusu yapılan nitelendirmeleri içerisinde en yoğun ve sık başvurulan kullanım olarak dikkat çeker. “Merkad-i mübârek-i pür-nûrları” (ZD: 25), “Merkad-i Velî” (ZD: 19), “Merkâd-ı pâk (ZD: 98), “Merkad-i mübâreke-i mukaddese” (ZD: 1), “Makâm-ı merkad-i mübârekleri” (ZD: 25) kullanımlarıyla kutsal ve mübarek bir mezar ve kabir yeri olarak nitelendirilmiştir. Yine mezara vurgu yaparak “Hacı Bektaş Velî hazretlerinin merkad-i mübâreği/mübârek merkadı” (ZD: 17, ZD: 32) şeklinde mezarın bolluk getiren, bereketli, kutlu ve uğurlu olmasına değinilir. Ayrıca “Ulviyeti cümle ile berâber bizce de müsellemler olan Hacı Bektaş Velî hazretlerinin merkad-i mübârekeleri” (ZD: 77) ifadesiyle yüceliğini herkesle birlikte ziyarette bulunan kişilerce de inkâr edilemez ve karşı çıkılmaz bir durumda olduğunun altı çizilir. Bunun yanı sıra “Büyüklerin kabirleri” (ZD: 28) ve “Hacı Bektaş Velî hazretlerinin medfûn buldukları” (ZD: 38) ifadesi ile bir mezar (=merkad, kabir) olduğu vurgulanır. Yine mezar anlamında, “Makber-i mu'azzamları” (ZD: 3), “Velâyeti müsellemler-i enâm olan el-Hâc Bektaş Velî hazretlerinin makberi” (ZD: 98) kullanımları ve mezarlıklar anlamında “Mekâbir-i izâm hazerâti” (ZD: 3) şeklinde çoğul kullanımı yer alır.

Yine mezarı, kabiri çağrıştıracak şekilde toprak merkezli nitelendirmelerde kutsallık, saflık, temizlik, güzel koku dikkat çeker. “Hâk-i muhterem” (ZD: 49), “Hâk-i mukaddes” (ZD: 3), “Hâk-i pâk” (ZD: 49), “Defin-i hâk-ı

ıtırnâk olan” (ZD: 2, ZD: 39) nitelendirmesiyle güzel koku, “Merkad-ı mübârekinin hâki” (ZD: 86) “Hakpây-ı ulyâsı” (ZD: 46), şeklinde kutsal, saf, bereketli topraklar nitelendirmeleriyle genel olarak dergâhın özeldi ise Hacı Bektaş Veli’nin ebedi istirahatı olduğu toprağın nitelendirmeleri söz konusudur. Bu çerçevede “Huzûr-ı Hazret-i Bektaş Veli” (ZD: 2) kullanımıyla Hacı Bektaş’ın huzuruna çıkıldığı yani ziyaret edildiği vurgusu söz konusudur. Toprakta sonra “Huzûr-ı hazret-i seniyyeye” (ZD: 55) şeklinde bu nitelendirmenin yaygınlığı söz konusudur. Bunu yanı sıra eşik⁸ sözcüğü de “Pîrimiz eşığı” (ZD: 99), “Atebe-i ulyâsı/seniyyeleri” (ZD: 46, ZD: 52) ve “Âsitâne-i sa’âdetin derecesi, mevki’i” (ZD: 69) nitelendirmeleriyle yine mertebeye olarak uğurlu, pek yüksek eşığı ve makamı vurgulanır.

“Türbe-i Pîr-i Hazret-i Bektaş kaddese Allâhu sırrehu” (ZD: 8), “Türbe-i fâhire” (ZD: 11), “Türbe-i münevvere” (ZD: 46, ZD: 52, ZD: 53, ZD: 94) kullanımlarıyla aydınlanmış türbe olarak nitelendirilir. Ayrıca “Türbe-i pâk-ı şerîf” (ZD: 23), “Türbe-i şerîf(e)” (ZD: 27, ZD: 34, ZD: 35, ZD: 70), “Türbe-i şerîf-i Hazret-i Pîr Efendi” (ZD: 3, ZD: 4, ZD: 5, ZD: 28, ZD: 86), “Hazret-i Pîr-i muhteremin kurb-ı ma’nevîyeti” (ZD: 70), “Türbe-i mübâreke/mübârek türbe” (ZD: 4, ZD: 5), “Türbe-i mukaddes” (ZD: 12, ZD: 91), “Târihi ziyâretgâh” (ZD: 33, ZD: 46) kullanımları türbe ve ziyaretgâh çevresinde yapılan tamlamalardır. Tekke olarak adlandırmalarda kullanılan nitelendirmeler türbe ile benzerlik gösterir. “Hacı Bektaş Veli hazretlerinin tekkesi” (ZD: 50, ZD: 64), “Pür-feyz-i ma’nevî bulunan tekye-i muhtereme/müftehire” (ZD: 11, ZD: 53, ZD: 81, ZD: 84). “Üstünlük ve yükseklik tekâmül itmiş bulunan işbu tekke” (ZD: 50, ZD: 64), “Tekkenin şerefi” (ZD: 63), kullanımında da Sırf Allah rızası için menfaatsiz hizmet eden şanlı, şerefli, iftihar eden nitelikleri ön plandadır.

Türbe kullanımından sonra makam olarak da çok sık şekilde yer aldığı görülür. “Makâm-ı mu’allâ” (ZD: 1, ZD: 25) ve “Büyük makâmlara mahsûs bir ulviyyet ve kudsiyyet-i mahsus” (ZD: 10) niteliği vurgulanarak türbenin ve genel olarak dergâhın yüceliğine dikkat çekilir. “Makâm-ı âlînin ulviyyetine ve kudsiyeti” (ZD: 71), “Âlî makâm” (ZD: 71), “Makâm-ı mübârek(e) / Mübârek makâm” (ZD: 5, ZD: 35, ZD: 92, ZD: 66), “Makâm-ı Celîl” (ZD: 38), “Makâm-ı pîri” (ZD: 5), “Makâm-ı kudsî ve mübâreki” (ZD: 26), “Hakk Pîr’in rûh-ı âlî-i kudsîleri” (ZD: 93), “Makâm-ı mübâreğin kadr-i menzili” (ZD: 58) kullanımlarının yanı sıra “Makâm-ı mukaddes” (ZD: 36, ZD: 37, ZD: 37) ve “Makâmât-ı mübâreke ve kudsiye” (ZD: 93) şeklinde kutsallık makamlar olarak çoğul şekilde de vurgulanır. “Büyük makâmlara mahsûs bir ulviyyet ve kudsiyyet-i mahsus” (ZD: 10) şeklindeki nitelendirmelerle yüceliğe ve kutsallığa sahip büyük makam olduğu aktarılır. Makam kullanımı ile yakın anlamlı mevki adlandırmasıyla yapılan nitelendirmelerde “Mevki’-i mukaddes” (ZD: 4), “Mevki’-i mübârek” (ZD: 63), “Mevki’-i latîf” (ZD: 55) şeklinde kutsallık, bereketlilik, hoşluk ve incelik vurgulanır.

Dergâha karşılık gelen bir diğer kullanım, İslâm dünyasında tarikat yapılarını ve farklı nitelikte tesisleri tanımlayan “hangâh”dır (Tanman, 1997). “Hangâh-ı pîr-destigîrimiz es-Seyyid Muhammed el-Hac Bektaş” (ZD: 10), “Hangâh-ı Hazret-i Hünkâr” (ZD: 28), “Hangâh-ı sa’âdetleri” (ZD: 80), “Hangâh-ı feyz-penâhı” (ZD: 83) bolluğun, kutluluğun sığınağı olarak nitelendirilir. “Âsâr-ı celîle-i İslâmiye” (ZD: 1) kullanımıyla dergâhın İslâm’ın ulu yapıtı olarak nitelendirildiği görülür. Yine bu doğrultuda “Mukaddes binâ” (ZD: 84), “Mukaddes yer” (ZD: 69), Ayrıca “Mahall-i mukaddese/ Mukaddes mahal” (ZD: 1, ZD: 70) ve “Mahall-i mübâreke-i şerîf” (ZD: 95) nitelendirmelerinde yine bereketli ve kutsal bir alan olduğu vurgusu dikkat çeker. Ayrıca bu kullanımların yanı sıra oldukça sınırlı bir şekilde “Ev” olarak da nitelendirilmiştir (ZD: 55). Benzer şekilde “Hacı Bektaş pasajı” (ZD: 57) kullanımını da sınırlı da olsa görmek mümkündür.

Bunun yanı sıra “Tarikat-ı aliyye (-i Bektaşîye)” (ZD: 56, ZD: 63, ZD: 71) nitelendirmesiyle Hacı Bektaş Veli’nin, dergâhın ve tarikatın bütüncül olarak yüceliği ifade edilir. Bu nitelendirmeleri kapsayıcı ve kuşatıcı şekilde kubbe kullanımı da görülür. “Şu renk-i fukarâ ile müzeyyen kubbe-i mu’allâ” nitelendirmesinde yüce kubbenin fukara renkle süslenmiş olduğu ifade edilir. Dergâhın modern dönemlerle olan ilişkisi ise tesisleşmeye bağlı olarak kurulmuştur. “Bu bir dergâhdır fakat öyle bir dergâh ki zâîrlerine asrî düşünceden ayrılmadan bir feyz-i rûhânî virir, ilhâm virir” (ZD: 69). Dergâhın asri düşünce ile olan ilişkisi un fabrikasının kurulmasıyla ortaya konulmuştur. Bir başka nitelendirmede dergâhta kurulmuş olan un fabrikasından dolayı dergâh, “mefkûre-i terakkî” (ZD: 95) olarak nitelendirilmiştir.

⁸ Alevi-Bektaşî inanç sisteminde “eşik” yola girişi temsil ettiğinden kutsal telakki edilir (Yörükân, 1998: 131). Ayrıca Alevi Cem ritüellerinden eşik tercümanı hakkında detaylı bilgi için bk. Ersal, 2019: 160-161. Bunun yanı sıra Aleviler tarafından velilerin adına kurulu kutsal mekânlara, cem evlerine, dergâhlara ve tekkelere girilirken eşığe niyaz edildiği bilinmektedir (Akın, 2020: 105). Söz konusu kutsal mekân ritüelleri için bk. Akın, 2022.

3.3. Ziyarete Yönelik Nitelendirmeler

Alevi-Bektaşî inancına sahip topluluklarda kutsal olarak kabul edilen pir⁹, dede, baba, veli, yol ulusu gibi adlarla bilinen dini karizmatik şahsiyetler velilerin adına kurulmuş mekânların (ziyaret, ziyaretgah, cemevi, dergâh) temelinde bulunan atalar ve tabiat kültürleri (ağaç, ateş, su, toprak, kaya, dağ) inanışlarıyla katılım motivasyonu olarak adlandırılan türlü istek ve dileklerle ziyaret edilmesi yoluyla kutsal mekanın deneyimlendiği ritüel ve anlatılarla etkileşime girilmesi gelenek içerisinde yaygındır. Ziyaret olarak adlandırılan bu fenomenin¹⁰ “Hacı Bektaş Velî hazretlerinin ziyâretleri” (ZD: 65) şeklinde nitelendirme ile bütüncül olarak ziyaretin geneline yönelik olduğu görülür. “Ziyâret-i merkad-ı Hazret-i Pîr Hacı Bektaş Velî hazretleri” (ZD: 76), “Ziyâret-i hazret-i hünkâra bi-hamdi’llâh” (ZD: 63), “Ziyâret-i Hazret-i Pîr” (ZD: 76) ya da benzer anlamda “Hazret-i Pîr’in ziyâreti” (ZD: 53) şeklinde tamlamalar söz konusudur. “Ziyâret-i âli/aliyyeleri” (ZD: 1, ZD: 7) kullanımı ise büyüklük vurgusu ile birlikte ziyaret öne çıkarılarak dergâh ziyaretinin büyük, ulu bir ziyaret olduğunu aktarır. Böylece “Berây-ı ziyâret” (ZD: 9), “Ziyâret ifâ” (ZD: 11) ifadeleriyle ziyarete karşılık dergâha gidildiği ve ziyaretler gerçekleştirildiği ayrıca ifade edilir. Ziyaretler sonucunda gerçekleştirilen yakınlığın bir ifadesi olarak “kurb” nitelendirmesinin sık sık kullanılması dikkat çeker. “Kurb-ı sultân” (ZD: 2) söz konusu nitelendirmede sultan olan Hacı Bektaş Velî’ye olan yakınlığı ifade etmek için kullanılmıştır. “Ol pîrimizin kurb-ı ma’nevîyeti” (ZD: 32), “Ma’nevîyât-ı Pîr” (ZD: 76, ZD: 78), “Hazret-i Pîr’in kurb-ı ma’nevîyetleri” (ZD: 97) nitelendirmeleriyle Hacı Bektaş Velî’nin maneviyatına yakın olma hissiyatı dile getirilir.

“Mukaddes yurdun kudsi varlığı” (ZD: 69) nitelendirmeleriyle kutsal mekânda kutsal bir varlık olduğu dolayısıyla ziyaret hatırasının “Hâtîrâ-i mukaddes” (ZD: 3) şeklinde kutsal hatıralar olduğuna değinilerek bellek vurgusu dikkat çeker. Yine bu minvalde “Arz-ı mukaddes” (ZD: 2) nitelendirmesiyle kutsallığın sunumu söz konusudur. Yine benzer tamlamayla “Arz-ı ihtiramât” (ZD: 2) hürmetlerin, saygıların arzı, sunumu ve genel olarak “Arz-ı ubudiyet” (ZD: 2) şeklinde kulluğun arzı ifade edilir. Söz konusu kutsallığın bir sonucu olarak türbenin ziyaret edilmesi feyzlerin alınması olarak nitelendirilir. “Hazret-i Pîr’in ziyâret-i merkadiyle iktibas-ı füyûzât” (ZD: 51), “füyûzât-ı ma’neviyesinin ezvâk-ı câvidâni” (ZD: 59), “Hazret-i Pîr’in mazhar-ı füyûzât-ı âliyye-i ruhaniyeleri” (ZD: 67). “Maddî ve ma’nevî feyz-yâb-ı pür-meserret” (ZD: 10) sevinç dolu, maddi ve manevî feyz bulunan bir yer olduğu aktarılır.

“Ziyâret mazhariyeti / Mazhar-ı ziyâreti (olub)” (ZD: 24, ZD: 37, ZD: 52) ziyarete erişmeyi, ulaşmayı aktarırken aynı doğrultuda “Ziyâret itmek bahtiyârlığna/şerefine nâ’iliyeti” (ZD: 80, ZD: 97) dergâhı ziyaret etmek mutluluğa ulaşma olarak nitelendirilmiştir. “Ziyâret şerefi/şeref-i ziyâretleri” (ZD: 6, ZD: 7, ZD: 48), “Ziyâret şerefine nâ’il olduğum” ((ZD: 20, ZD: 98), “Şeref-i ziyâretle müşereffiyet” (ZD: 98), “Kirâren ziyâretle şeref-mübâhî olduğum” (ZD: 97), ““(Mine’l-kadîm) ziyâretiyle şeref-yâb olduğum” (ZD: 11, ZD: 65, ZD: 67, ZD: 98) kullanımlarında ise dergâhı ziyaret edebilmek şereflendirilmiş olmanın yanında övünç kaynağı olarak nitelendirilir. “Ziyâret eylediğimden dolayı müftehir olduğum” (ZD: 2) ifadesiyle ziyaretten dolayı duyulan övünç aktarılır. Dolayısıyla “Ziyâret nasibi” (ZD: 71), “Her kula nasib olmayan Hazret-i Pîr’i ziyâret” (ZD: 29) ifadelerinden de görülebileceği üzere tüm bu sebeplerden dolayı dergâha ziyaret gerçekleştirebilmek “nasipli olmak” olarak görülür.

Ziyaretle ilgili nitelendirmelerde yine dikkat çekici bir husus “Bi’l-cümle müsliminin mûcib-i arzusu olan dergâh-ı şerîf” ZD: 84) bütün Müslümanların arzusuna sebep olduğu bundan dolayı da “Ziyâret-i akdes ve elzem ve ekrem” (ZD: 99), “Ulvî ve mukaddes vazife” (ZD: 68), “O vazîfe-i ziyâret-i icrâ” (ZD: 34), “Vazîfe-i mukaddese” (ZD: 37) nitelendirme ziyaret bir vazife ve gereklilik olarak görülmüştür. Ziyaretler “Rûhanîyi bir hâtîra-i aziz” ZD: 97) şeklinde aziz hatıralar olarak nitelendirilir. Ayrıca ziyaretçilerin dergâhı ziyaret etmeyi ne kadar istendiğine yönelik “Ziyâretini bütün mevcûdiyet ve kalbimle arzu itdiğim Hacı Bektaş Velî hazretleri” (ZD: 100) kullanımlar söz konusudur. Ziyaretlerin zorunluluğu ve gerekliliği ise “Ziyâret-i farîza” (ZD: 45) şeklinde nitelendirilir. Kutsal günlerde yapılan ziyaretler ise “Eyyâm-ı mukaddesede ziyâret” (ZD: 3) kutsal günlerde gerçekleştirilen ziyaretler olarak dergâhın ziyaretleri hakkında takvim olarak bilgi vermektedir. Bu günlerde gerçekleştirilen ziyaretler, kutsal günlerdeki ziyaretler olarak nitelendirilir. Gerçekleştirilen tüm bu ziyaretler ise “Ziyâret-i âlîleri” (ZD: 36) şeklinde gerçekleştirilen ziyaret yüce olarak değerlendirilir ve “Lütf-u

⁹ Ayrıntılı bilgi için bk. Arpaguş, 2007.

¹⁰ Ziyaret fenomeni bağlamında halk dini/dindarlığı olgusu hakkında detaylı bilgi için bk. Akın, 2022.

ilâhi” (ZD: 48) kullanımıyla bir lütuf olarak görülür. “Ziyârete şâyân” (ZD: 38) kullanımında ziyarete değer, ziyarete layık bir yer olduğu vurgusu söz konusudur.

4. Söz Hazinesinin Uygulamalı Halk Bilimi Bağlamında İhtisaslaşma Alanında Kullanımı

Geleneksel bilginin önemli bir yanını oluşturan söz varlıkları, inanç dairesi içerisinde sahip olunan değerleri yansıtmaları açısından geleneksel bilgiyi esas alan halk biliminin temelini oluşturur. Söz varlığının zenginliği ve çeşitliliği belirleyici olan söz konusu etmenlerden birisidir. Uygulamanın dayandığı temel unsurlar ise ziyaretçilerin kullanmış oldukları formellerdir. Bu formellerin belirleyici nitelikleri ise Hacı Bektaş Veli'nin kutlu kişiliğinin belirli yönlerini vurgulamalarıdır. Esasında bu kaynakları merkeze alan bir uygulama süreci içerisinde teorik bilginin uygulamasını yapmaktır. Dolayısıyla söz varlıkları, etkili bir uygulamanın temel bileşenleri olarak dikkat çeker ve uygulamalı halk biliminin birçok alanında kullanılabilir. Uygulamalı halk bilimi çalışmaları sonucunda elde edilen çıktılar, politika ve uygulamaları etkilemeyi amaçlar. Kuramsal bilgiyi uygun ve nitelikli kaynaklarla bütünleştirilerek oldukça başarılı bir uygulama gerçekleştirebilir. Nitelendirmeler, sıfatlar, tanımlamalar kalıp ifadeler halk arasında yaygınlık kazanması ve tanıtımlarda kullanılması açısından önemlidir. Uygulama ziyaretçi defterleri gibi yazılı kaynakların kapsamlı bir bilgi temelini yerinde kullanımına dayanır. Bununla birlikte, kuram ve uygulamanın bütünleştirilmesi de daha önce vurgulandığı üzere kaynakların kullanımına bağlıdır. Ayrıca Pierce (1967), bir düşüncüyü temsil etmenin en ideal yolunun imgeler olduğu aktararak her biri imgesel anlamlar taşıyan lakapların, nitelendirmelerin ve sıfat kalıplarının oluşturduğu söz varlığının işlevselliğinin altını çizmiştir. Söz konusu lakapların epitetlerin kullanımının uygulamalı halk bilimindeki yeri, söz varlığının işlevselliği ile doğru orantılıdır. Bu noktada imgenin işlevselliği, bilgiden çok bir inanç aracı olarak görülerek iletileri aktarması ve belleğe yardımcı olmasıdır. Ayrıca imgeler iletişim kurmayı, bilgilendirmeyi, eğlendirmeyi, inandırmayı sağlayarak davranışları değiştirebilir (Yücel, 2013: 38). Bu görüşlerden hareketle söz varlığının uygulamaya dönük kullanılabilirliği ortadadır.

Aktarılan dokümantasyon analizinde de görüldüğü üzere Hacı Bektaş Veli'nin çeşitli yönlerini ön plana çıkaran çeşitli sıfatlar, lakaplar, unvanlar, nitelendirmelerle oluşturulmuş uzun künyelerin varlığı söz konusudur. Kullanılan birbirini ardına oluşturulan isim ve sıfat tamlamaları ile yoğun bir niteleme ve aktarım süreci gerçekleştirilebilir. Uygulamanın gerekli bir parçası olan Hacı Bektaş Veli nitelendirmelerinde oldukça yaygındır. Ziyaretçilerin kayda geçirdikleri söz konusu nitelendirmelerde yücelik ve bereket en fazla öne çıkan husustur. Dolayısıyla Hacı Bektaş Veli ile ilgili tanıtım sorunlarının çözülmesi uygulama ile yakından ilişkilidir ve bu örüntüler, söz konusu nitelendirmeler kullanılarak kolaylıkla pekiştirilebilir. Formellere, lakaplara olan hakimiyet ise etkili uygulamanın önemli bir parçasıdır. Diğer bir ifadeyle değerlerin toplum içerisinde geniş kitlelere yayılması ve uygulamaya konulmasını pekiştirmesi açısından söz konusu nitelendirmelerin yaygınlık kazandırılması gerekmektedir. Böyle bir motivasyonla yapılacak toplumsal uygulamalarda işlevsellik ön planda olacaktır. Dahası değerleri fikir olarak benimsenen kutlu şahsiyetin temsil ettiği tutum ve davranışların değer felsefesi olarak vurgulanması, bu değerler doğrultusunda pratiğe dökülmesi, tutum ve davranışlara yerleşmesi uygulamalı çalışmaları gerektirmektedir. Dolayısıyla her bir nitelendirme, uygulama sürecindeki yaklaşımları ifade eder. Uygulama bağlamında tanıtmak, halkla bütünleşmek geniş kitlelere yaymak esastır.

Uygulamalı halk bilimi formüle edilmiş çözümlerin uygulanması olarak ifade edilebileceği için söz konusu söz varlıkları da bir anlamda Hacı Bektaş Veli'nin vurgulanan nitelikleri ile formüle edilmiş çözümlerdir. Uygulamada, özellikle tanıtım geliştirmede kullanılabileceği düşünülmektedir. Söz konusu ifadeler, uygulamaların başlıca öğeleri olabilecek durumdadır. Kullanımdan kalkmış nitelendirmelerin tekrar kullanıma sokulması ve yaygınlaştırılması sağlanarak Hacı Bektaş Veli'nin daha geniş kitlelerce tanınması ve şahsiyetinin önemini ortaya konulması mümkün olur. Kültürel miras gibi etkinliklerde söz konusu söz varlığı etkinliğin afişlerle tanıtımında, program içerisinde sunucuların tekrarlarıyla vurgulanarak Hacı Bektaş Veli'nin niteliklerini ifade eden söz varlığının belleklerle tekrardan işler kılınması sağlanabilir. Söz varlığı uygulama açısından önemli içerikleri barındırır. Bu çerçevede verilen örneklerin tamamı kullanılabileceği gibi yaygınlığı açısından “Hazret-i Pîr” ve “dergâh-ı şerîf” kullanımının yaygınlaştırılması önerilmektedir. Bu şekildeki kullanımlara yoğunlaştırılarak isnat edilen yönlerin üzerine odaklanması sonucunda her bir kullanım çerçeve olarak tasarlanır.

Uygulamada temel belirleyici etken olma özelliğine sahip söz varlığı çerçevesinde bir belirlenim ilişkisi kurulabilir. Hacı Bektaş Veli, dergahının ve ziyaretlerinin anlaşılması sağlanarak başta Alevi-Bektaşî inanç dairesindeki kimseler olmak üzere yerel halk ve geniş halk kitleleri üzerindeki etkileri ve halk yaşamındaki işlevleri arttırılabilir. Böylece Hacı Bektaş Veli mirası korunarak, geliştirilebilir ve gelecek kuşaklara aktarılabilir. Tarihsel süreçte

gelişim ve değişim aşamaları göz önünde bulundurularak söz varlığına hâkim olunarak Hacı Bektaş Veli'nin mirasının tarihi ve kültürel değeri ve önemi anlamlandırılabilir. Farklı milletlerden ve inanç çevrelerinden grupların Hacı Bektaş Veli çevresindeki söz varlığı, ortak kültürel değerlere vurgu yaptığından bu kapsamda gerçekleştirilecek uygulamalar bir arada yaşama anlayışına katkı sunabilecektir. Netice itibarıyla bu nitelendirmeler, kişilerin bir araya gelme noktaları ve anlam ve sembollerin taşıyıcıları olarak nitelendirmelerin belleklerden silinmesinin önüne geçilebilir.

Tarihsel süreçte ziyaretçilerin Hacı Bektaş Veli ve dergâh hakkındaki görüşlerinin öğrenilmesi Alevi-Bektaşî inanç sisteminin kültürel ve tarihî kökenleri üzerinde pek çok tartışmanın yapıldığı hassas bir kültür ve inanç yapısı gereği geleneksel bağlamı Alevi-Bektaşîliğin anlamlandırılmasında ve Alevi-Bektaşî inanç sistemi dairesinde sosyal ve inancı yaşama gibi manevi sorunların çözümüne katkıda bulunulması ve farkındalık oluşturulmasının sağlanabilir. Söz varlığını merkeze alarak Hacı Bektaş Veli, hoşgörü, sevgi ve barış mesajları temelinde Türk kültürü ve medeniyet tarihinde önemli bir yeri olan Türk toplumunun asli unsurlarından Alevi-Bektaşî topluluklarına karşı toplumsal yaygınlıkta ve yeterli düzeyde bir bilinç seviyesi ve tanıma geliştirilip "öteki" olarak görülmesinin önüne geçilerek Alevi toplumunun inancının ve kültürünün Hacı Bektaş Veli özelinde doğru bir şekilde tanınması ve aktarılması sağlanabilir. Ek olarak Hacı Bektaş Veli ve Alevilik-Bektaşîlikten hareketle Türkiye'nin kültürel zenginliğine vurgu yapılarak katkı sunulabilir.

Dergâhın ziyaretçi profilinde olduğu gibi kültürel etkileşimin artırılarak hoşgörü ve barış ikliminin teşvik edilmesiyle toplumsal bütünleşmenin sağlanarak toplumsal barış ve uyuma katkı sağlanması, çeşitli gruplarda inanç değerlerinin tanışması ve kültürel etkileşimin ve kaynaşmanın oluşması ve sağlanması, Hacı Bektaş Veli mirasının sahiplenme ve kimlik duygusunun tesisi ve sürdürülebilirliği, toplumsal aidiyeti hatırlatma, bellek oluşturma edimlerinin kazanılması, geliştirilmesi, toplumsal ve manevi sorunların çözümüne katkıda bulunulması amacıyla sinema, müzik, turizm gibi kültür endüstri alanlarında kullanılabilir. Hacı Bektaş Veli gibi yerel, ulusal ve evrensel dinamiklerin tanıtım faaliyetlerinde bir farkındalık oluşturulup söz varlığı çerçevesinde yeni politikalar geliştirilmesiyle Türk-İslam kültüründe önemli bir figür olan Hacı Bektaş Veli'nin öğretilerinin ve felsefesinin önemini aktarılması ve daha geniş kitlelere tanıtılması, öğretilerinin gelecek nesillere aktarılması, dergâhın görünürlüğünün artırılması, cazibeli bir konuma getirilmesi inanç turizmi ve kültürel miras turizmi açısından çekim merkezi niteliği, etkin ve öncü destinasyon konumunun pekiştirilmesi amacıyla kullanılabilir.

Sonuç

Alevi Bektaşî inanç sistemi, Hacı Bektaş Veli ve dergâhın kurumsal tarihine ışık tutan ziyaretçi defterinde kayıtlı ziyaretçilerin duygu, düşünce ve gözlemlerini aktaran kayıtlardan anlaşıldığı üzere Hacı Bektaş Veli'yi nitelendirmelerde oldukça çeşitli sıfatlar, kalıp ifadeler kullanılmıştır. Hacı Bektaş Veli'yi ve Dergâh'ını, Alevilik-Bektaşîlik inanç sistemini esasa alan ihtisaslaşma alanı, somut ve somut olmayan kültürel miras çalışmalarını içerir. Bu alan içerisindeki çalışmalarda uygulamalı halk bilimi yaklaşımının esasları çerçevesinde sorunların çözümü, uygulamaların geliştirilmesi söz konusudur. Bu çalışmada özelde, Hacı Bektaş Veli'yi ve Dergâhı, genelde Alevilik-Bektaşîlik çalışmaları içerisinde uygulamalı yaklaşımların önemi ortaya konulmuş; Hacı Bektaş Veli Dergâhı ziyaretçi defterinde ziyaretçilerin sarf ettikleri, her biri Hacı Bektaş Veli'nin kutlu kişiliğinin bir yönüyle ilişkilendirilen nitelendirmeler merkeze alınarak başta tanıtım faaliyetleri olmak üzere Hacı Bektaş Veli'nin yüce ve kutlu kişiliğinin öğretisinin ve felsefesinin geniş kitlelere yayılmasında işlevsel olarak kullanılabileceği vurgulanmıştır.

Sonuç olarak 1921-1925 yılları arasında farklı meslek kolları ve statülerden Hacı Bektaş Veli Dergâh'ını ziyaret ederek ziyaretçi defterine duygu ve düşüncelerini işleyen ziyaretçilerin kullanmış oldukları nitelendirmeler, formeller Hacı Bektaş Veli'nin kutlu kişiliğinin çeşitli yönlerine temas etmektedir. Bu doğrultuda, başta Nevşehir olmak üzere Anadolu, Balkanlar, yakın ve uzak coğrafyalar için önemli bir kültürel miras olan Hacı Bektaş Veli özelinde ihtisaslaşmaya dönük uygulamalarda uygulamalı halk biliminin açmış olduğu alandan istifade edilerek söz konusu nitelendirmelerin başta tanıtım faaliyetleri olmak üzere her türlü somut ve somut olmayan kültürel miras alanında ve kültürel turizm faaliyetlerinde kullanılabileceği düşünülmektedir. Böylece nitelendirmeler, kalıp ifadeler, formeller çerçevesinde değerlendirmeler yapılarak zikredilen söz hazinesinin uygulamalı folklor çerçevesinde bir ihtisas alanı olarak halk katında işlevlendirilmesine odaklanılmıştır. Hacı Bektaş Veli'yi ve dergâhını nitelendirmede formel ifadelerin çeşitliliği göz önüne alındığında ziyaretçi defterinin önemli bir kaynak olduğu tespit edilmiştir.

Kaynakça

- Adorno T. & Goldman L. (1990). Betimleme, Anlama ve Açıklama. *Defter*, 14, 38-52.
- Akın B. (2020). Alevilikte niyaz kavramı ve niyaz merkezli ritüeller. *TURUK International Language, Literature and Folklore Researches Journal*, 22, 98-116.
- Akın, E. (2021). Sanal ortamda veli kültürünün yeniden inşası: Hacı Bektaş Veli örneği. *Neşebir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(4), 118-134.
- Akın, E. (2022). Halk Dini/Dindarlığı olgusunun ziyaret fenomeni bağlamında Alevilik, Sünnilik, Süryanilik inançları açısından halkbilimsel incelenmesi: Diyarbakır, Siirt, Mardin örneği [Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Arpağuş, S. (2007). "Pir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm ansiklopedisi*, C. XXXIV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ateş, S. (2002). "Kurb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm ansiklopedisi*, C. XXVI, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Çobanoğlu, Ö. (2011). Alman halkbilimi (volkskunde) araştırmalarının uygulamalı kültür bilimi olarak teorik yeniden yapılanması. Dilaver Düzgün, Gülnar Atnur, Ahmet Özgür Güvenç, Zeynep Yörük (Ed.), *Bilge Seyidoğlu Kitabı* içinde (ss. 159-170). Dergâh Yayınları.
- Çobanoğlu, Ö. (2021). *Halkbilimi kuramları ve araştırma yöntemleri tarihine giriş*. Akçağ Yayınları.
- Demirtaş, H. (2020). *Hacı Bektaş Veli Dergâhı ziyaretçi defteri (1921-1925)*. Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Erdem Kük, D. G. (2023). *Alevi-Bektaşî gülbankları*. Çanakkale: Paradigma Akademi.
- Ersal, M. (2019). *Alevi Cem Zâkirlığı*. Ankara: Barış Kitap.
- Ginzburg, C. (2009). *Tabta gözler; mesafe üzerine dokuz düşünce*. Metis Yayınları.
- Grünberg, T. (1999). *Anlama belirsizlik ve çok anlamlılık*. Gündoğan Yayınları.
- Güngör, H. (1991). Devlet arşivlerinde Yunus Emre ile ilgili belgelerin ortaya koyduğu gerçekler. *Vakıf Haftası Dergisi*, 8, 36-81.
- Hartley, P. (2010). *Kişilerarası iletişim*. İmge Yayınları.
- Hultkratz, A. (1968). Miscellaneous beliefs; some points of view concerning the informal religious sayings, *TEMENOS - Nordic Journal of Comparative Religion*, 3, 67-82.
- Keskin, A. (2020). *Adbilim, kültürdilbilim ve folklor odağında Türk kültüründe lakaplar*. Akçağ Yayınları.
- Kurt, Y. (2020). Hacı Bektaş Veli Dergâhı ziyaretçi defteri 1921-1925. *Vakıflar Dergisi*, 53, 265-267.
- Levy-Bruhl, L. (2016). *İlkel toplumlarda mistik deneyim ve simgeler*. Doğubatı Yayınları.
- Oğuz, M. Ö. (2002). *Küreselleşme ve uygulamalı halkbilimi*. Akçağ Yayınları.
- Oğuz, M. Ö. (2009). *Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir?*. Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü*. C. III, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Peirce, C. S. (1967). *Catalogue of the papers of Charles S. Peirce*. Amherst: University of Massachusetts Press.
- Ranciere, J. (2005). *Kelimelerin mekânı; Mallarme'den Broodthaers'e*. Lemis Yayın.
- Ranciere, J. (2011). *Tarihin adları; bilgi poetikası alanında bir deneme*. Metis Yayınları.
- Rateau, M. A. (2016). Extension of English onomastics: the case of the Anglo-French province of Aquitaine during the Middle Ages and its toponyms of English origin. In Carole Hough, Daria Izdebska (Eds.), *'Names and their environment' proceedings of the 25th international congress of onomastic sciences Glasgow* (pp. 78-87). University of Glasgow.

- Ringgren, H. (1963). Some remarks on the language of religion. *TEMENOS - Nordic Journal of Comparative Religion*, 4, 103-111.
- Tanman, B. (1992). “Hacı Bektâş-ı Veli Külliyesi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm ansiklopedisi*, C. XIV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Tanman, B. (1997). “Hankah”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm ansiklopedisi*, C. XVI, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Uludağ, S. (2006). “Müşâhede”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm ansiklopedisi*, C. XXXII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Whitehead, A.N. (2019). *Sembolizm anlamı ve etkisi*. Ankara: Fol Yayınları.
- Yazıcı, M. (2011). *Alevilik; Alevi deyişlerinin ve gülbanglarının sosyolojik analizi*. Çıra Yayınları.
- Yörükan, Y. Z. (1998). *Anadolu’da Aleviler ve Tabtacılar*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Yücel, H. (2013). *İmgeden yoruma*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

EXTENDED SUMMARY

The Turkish-Islamic Sufi Haci Bektas Veli, who was born within the historical borders of Horasan and is considered one of the "Horasan Saints" who settled in Anatolia, settled in Sulucakarahöyük (Hacibektas), which is now within the borders of Nevsehir. The lodge he founded has continued to be the center of the Bektashism belief system for centuries. Since Alevi Bektashi is an important Sufi within the belief and generally for Anatolia, the Balkans, and near and far geographies, its dervish lodge receives intense visits every year. He is a personality that has a unifying effect in the Anatolian geography with his teaching based on tolerance and pluralism, embodying all kinds of universal values such as fair, right and fairness, depending on his cult personality, which was effective in the Islamization of Anatolia in the 13th century. Due to its central location, Haci Bektas Veli and its lodge is an important belief center that receives intense visits from the Balkans and various parts of Anatolia.

In this respect, the visitor book, which shows the intense visits of Haci Bektas Veli Dervish Lodge due to its aforementioned importance, is an important source that conveys the vocabulary containing the qualifications about Haci Bektas Veli, the lodge, and visits. In the study, while focusing on the word culture that developed around him in order to characterize Haci Bektas Veli, it was pointed out that applied folklore could benefit from the said vocabulary in the activities that will be carried out within the scope of tangible and intangible cultural heritage for Haci Bektas Veli and its prevalence among the people. After revealing the value of Haci Bektas Veli as a cultural heritage and specialization area within the scope of tangible and intangible heritage, an examination was carried out around the vocabulary. The prevalence of applied folklore in the field, which expresses the folkloric approach to the solution of a problem, requires an examination of Haci Bektas Veli and the lodge from this perspective.

In the study, it is aimed to reveal the use of the guest book in the field of cultural heritage, starting from the field of applied folklore, by examining the guest book in question with the method of documentation analysis. The charismatic personality of Haci Bektas Veli, his narratives and the fact that he is an important area of specialization with the rituals around the dervish lodge, the idea that this area can be developed with practices constitute the original aspect of the study, and suggestions are made for the development of faith tourism with the outputs. As it can be understood from the records conveying the feelings, thoughts, and observations of the visitors registered in the guest book, which sheds light on the Alevi Bektashi belief system, Haci Bektas Veli and the institutional history of the convent, quite a variety of adjectives and formal phrases were used to describe Haci Bektas Veli. The characterizations used to express his devotion to Haci Bektas Veli have been an important factor among the wide variety of characterization tools that express blessedness and exaltation. In fact, these qualifications are the structural basis of religious charismatic personalities and cult-forming saints. Therefore, these adjectives and formal expressions that characterize the personality of Haci Bektas Veli are the results of holiness. As a reflection of this sanctity, the characterizations were analyzed in the example of the Haci Bektas Veli guest book. Of course, the guestbook is also a symbolic structure that corresponds to an integration. In the characterizations used, the great personality of Haci Bektas Veli was emphasized in various aspects with the characterizations, and attention was drawn to his greatness and the values he represented. Based on this perspective, it expresses communication and interaction patterns with "kut" around the characterizations in the study. They are important areas of interaction. They are the expression of a mythical partnership and the elements of identity.

While the vocabulary created by the qualifications reflects the feelings and thoughts of the visitors, they are the visitor books that convey the importance of the center and the belief leader in the belief system. The originality of the study due to the aforementioned importance is the lack of a development-oriented approach in the literature and the development of the Haci Bektas Veli cult in terms of experience, especially the promotional activities within the scope of faith tourism. This subject has been discussed under a separate heading and evaluated in detail. The formal qualifications based on the visitor book in the study are functional elements as tools that make interaction with "kut" relatively easier. This framework has been examined in terms of which aspects are highlighted in the qualifications. The differences and similarities between these characterizations are explained, and the descriptions used in Haci Bektas Veli, the dervish lodge and the visit book records are detailed. As a result of the characterizations and the interactions carried out, attention was drawn to the prominent values of Haci Bektas Veli due to his religious charismatic personality. In some visitor records, the

use of epithets is quite intense, while in others it is quite limited. However, the use of epithets is essential in almost every visitor's record. The use of epithets, the spread of such uses among the visitors, are important in ensuring the continuity of the blessed personality of Haci Bektas Veli.

The field of specialization, which is based on Haci Bektas Veli and his Lodge, and the Alevism-Bektashism belief system, includes tangible and intangible cultural heritage studies. In the studies in this field, the solution of problems and the development of applications are in question within the framework of the principles of applied folklore approach. In this study, the characterizations that are used to describe Haci Bektas Veli and the Dervish Lodge in particular, and the visit in general, each of which touch on an aspect of the blessed personality of Haci Bektas Veli, are at the center. It has been emphasized that these characterizations can be used functionally in the promotion of Haci Bektas Veli's lofty and blessed personality to large masses, especially in promotional activities.

As a result, the formal phrases used by the visitors from different professions and statuses, who visited the Haci Bektas Veli Lodge between 1921 and 1925 and wrote their feelings and thoughts in the guest book, touch on various aspects of Haci Bektas Veli's blessed personality. Therefore, it is thought that these qualifications can be used in all kinds of cultural tourism activities, especially in promotional activities, by making use of the field opened by applied folklore in specialization practices in particular for Haci Bektas Veli, which is an important cultural heritage for Anatolia, the Balkans, and nearby and far geographies, especially Nevsehir. The focus is on promoting the tangible and intangible cultural heritage of Haci Bektas Veli to wider audiences and functioning of the mentioned vocabulary among the folk as an area of expertise, within the framework of applied folklore, by making evaluations within the framework of characterizations and formal phrases.